

Kerecsényi Zoltán

Ki volt dr. Lakos Béla?

Nem sok portrészoborral díszített síremlékmű található a pápai temető kertekben. Egy ilyen sír a pápai Alsóvárosi köztemető középső részén, közel a gesztenyesorhoz megragadhatja az arrafelé sétálók figyelmét. Előtte sokan elsétálhattak már, s elsétálhatnak, de a szobor melletti tábla feliratából csak a következő információt szerezhetik az ott nyugvóról: „*Dr. Lakos Béla ref. gimn. történelemtanár 1875-1948.*”

Ha közelebbről megvizsgálja az ember ezt az emlékjelet, akkor láthatja, hogy a fejszobor alatti köfelületen is állhatott hajdanán felirat, ami mára már olyannyira megkopott, hogy egyáltalán nem olvasható. Ifjú Hermann István „A pápai temetők története” című könyvének mellékletében a 65. sorszámmal, „Dr. Lakos Béla kollégiumi tanár síremléke” képaláírással külön is közöl a nyugvóhelyről fotót 1995-ből, melyen halványan kivehető, hogy akkoriban még valamennyire láthatóak voltak ott valamiféle vésett sorok.

Az elmúlt hetekben – családi-kegyeleti okokból – sajnos többször jártam a pápai Alsóvárosi köztemetőben, s nemegyszer elhaladtam én is dr. Lakos Béla nyugvóhelye mellett. A korábbi időkben nemigen figyeltem fel rá, illetve a névre sem. De pár hete, odahaza felütve a Veszprém Megyei Életrajzi Lexikont, a Pápai Pedagógus Lexikont illetve rákeresve az interneten a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár adatbázisában, valamint kezembe véve a „Pápai Kollégium

története” című kötetet, megállapítottam, hogy a XX. század egyik nagy pápai, református kollégiumi tanáregyéniségéről van szó, akinek éppen az idei augusztus 29-én van a száznegyvenötödik születési évfordulója. Az évforduló alkalmából gondoskodtam arról, hogy Elsősorban pápai Városbarát Egyletünk nevében piros-kék szalaggal átkötött koszorú kerüljön elhelyezésre a néhai pápai pedagógus emlékére. Jó ideje hagyomány, hogy emlékszalaggal, koszorúval jelöljük egy-egy nevesebb helyi személyiség sírját a pápai sírkertekben nyugvók közül, ha évfordulóról van tudomásunk. Van, hogy még kis főhajtást, megemlékezést is szervezünk ezekhez, hisz „óriások vállán állunk”.

Bevallom, olyan még nem történt, hogy az egyleti emlékkoszorút az elhelyezést követően vissza kellett venni. Dr. Lakos Béla esetében most így történt. Mert bármennyire is egy néhai, neves pápai tanárról, íróemberről, tudós emberről van szó, sajnos, mint az az utóbbi napokban világossá vált számomra a korabeli pápai sajtódokumentumokban elmélyülve, hogy politikailag igencsak „furcsa” múlttal bíró személyiség volt dr. Lakos Béla. Aki elképesztő módokon nyilvánult meg 1919/20 tájékán kora magyar zsidóságával szemben, úgy, hogy előtte állítólagosan *„exponált szerepet töltött be Károlyi és a kommün alatt, s aki a kommün után hirtelen az Ébredő Magyarok elnöke lett.”* (Lakos Béla szabadlábán. = Pápa és Vidéke, 1920. szeptember 15. 2. p.)

Anno a mártírrá lett magyar politikus, újságíró, nemzeti ellenálló, Bajcsy-Zsilinszky Endre is antiszemita, fajvédő ellenforradalmárként lépett színre, félelmetes módokon átkozódva a magyar zsidóság ellen, előbb az Ébredő Magyarok Egyesülete igazgatósági tagjaként, majd e szélsőjobbaldali szervezetből kinőtt Magyar Országos Véderő Egylet vezetőjeként. Azonban 1928-ban szakított a nyíltan nácibarát, Adolf Hitler kegyeiért futó Gömbös Gyulával, s elkezdte kialakítani nemzetiszocializmus-ellenes, nemzeti-radikális, a szociális és paraszti kérdésekre érzékeny nézeteit. Több, ellene indított „boszorkányüldözés” után még az „októbristákkal” is szövetekezett. Majd később, belépve a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártba, eljutott a szociáldemokratákkal való politikai szövetségig is. Mindez idő alatt pedig rendkívül nagy erővel küzdött az újvidéki ügyek, a zsidó munkaszolgálatosok, a politikai elítéltek helyzetének javítása, az antifasiszta harcosok börtönből való kijutása érdekében is. Fáradhatatlanul tárgyalt, levelezett, memorandumokat szerkesztett, cikkezett; lapjában sorra jelentetett meg leleplező anyagokat. 1943-tól kezdődően a politikai és származási okokért üldözöttek szinte egyfajta panaszirodaként fordultak hozzá. Többek között segített Hont Ferencnek, Radnóti Miklósnak és Zsolt Bélának. Közbenjárására 1943 tavaszán Radnóti átmenetileg felmentést kapott a munkaszolgálat alól.

„Valamikor valóban lelkendeztem a »fajvédelem« gondolatáért. De csak addig, míg észre nem vettem, mi mindent nem dugdosnak e szó szárnyai alá, és

mivé süllyedt ez a jobb sorsra érdemes eszme..., a gyakorlat vizsgáján maga a fajvédelem szó is megbukott... Szabad-e a magyarság nagy ügyét egy ilyen, ezerféleképpen értelmezhető... fogalomra felépíteni?

Engem kötnek égbeli jegyek. Én tizenöt éves lecke után arra a sunyi árulásra szegény szenvedő magyar népemmel szemben sohasem leszek kapható, hogy a zsidókérdés egyoldalú hajszolásával, vagyis annak ürügye alatt segítsék lehazudni a legégetőbb szociális, gazdasági, művelődési és külpolitikai kérdéseket, feladatokat” – írja Bajcsy-Zsilinszky Endre 1934 márciusában és 1936 júniusában Szabadság című újságjában.

„Lehetek én, és vagyok is, jó fajvédő, mert nem vagyok hajlandó megvonni az emberi jogokat attól a néptől, amely a tizenkét apostolt adta a világnak... Nemzetünket és államunkat egyes-egyedül csak a magyar nép – parasztságunk és ipari munkásságunk – józansága és Toldi Miklós-i ereje mentheti meg, semmi más erő a kerek világon...” – részlet Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó – 1943. decemberi – parlamenti felszólalásából.

„...igazságérzetem és a magyar állam, a magyar nemzet világpresztízsének féltése állít oda a szenvedő és üldözött zsidók mögé, mert nemzetem és a magyar állam halálos veszedelmét látom a jogegyenlőség útjáról való elkanyarodásunkban, a teuton módszerek sajnálatos elharapódzásában, és egyben lázadok az embertelenség ellen...” – részlet Bajcsy-Zsilinszky Endrének Radocsay László igazságügy-miniszterhez, 1944. március 5-én intézett leveléből.

A hosszú évek során dr. Lakos Béla is eljutott a bűncselekményekkel is terhelt Ébredő Magyaroktól a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártig. Feltételezhetően azért is váltott, mert egy időre letartóztatták, internálták, egyházi fegyelmi eljárás is indult ellene, belsőleg is támadták, no meg az Ébredőket Teleki Pál első miniszterelnöksége idején betiltották. Bár azután továbbra is meghatározó mozgalomnak számított – 1924-től kezdődő „ellanyhultságáig”, súlytalanná válásáig –, de többen inkább más pártokhoz, szervezetekhez csatlakoztak, s inkább azokban pozícionálták magukat. (Nyilván sokan követték az első számú vezetőt, Eckhardt Tibort az Ébredő Magyarok Egyesületétől a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párton, a Magyar Revíziós Ligán keresztül a Független Kisgazdapártig.) Azonban korábbi bűneivel szemben olyan egyértelmű elhatárolódást, mint Bajcsy-Zsilinszky esetében láttam, dr. Lakosnál eleddig nem találtam. Igaz, 1931-ben, kisgazda országgyűlési képviselőjelöltként egy pápai választási gyűlésen programbeszéde közepette – a korabeli újság tudósítása szerint – követelte „*a numerus clausus teljes eltörlését, mert adózó polgároktól nem lehet jogokat elvenni*” (Alakítsanak az ellenzéki pártok egységes frontot az egységes párt ellen – mondotta dr. Lakos

Béla programbeszédében. = Pápa és Vidéke, 1931. június 28. 3. p.), de nem tudni, hogy ez csak kampányfogás lehetett a részéről, vagy komolyan is gondolhatta.

Arra, hogy korábbi antiszemita megnyilvánulásaitól dr. Lakos Béla egyértelműen elhatárolódott volna, eddig nem találtam dokumentumot. (Lehetséges, hogy valamiféle hagyatékában, valahol, a levéltárak mélyén rejtőzhet valami /?/)

Bajcsy-Zsilinszky Endre esetében elgondolkodásra késztet, hogy honnan indult, s hová jutott. Meggyőződésévé vált, hogy a hazafiság egyszersmind antifasizmust is jelent. A fent idézettek fényében Bajcsy-Zsilinszky azt üzeni, hogy az antifasizmus a humanista ember alapvető erkölcsi értékeinek a része. Ezt minden jóérezésű magyarnak szem előtt kell tartani manapság is. Nem szabad engedni, hogy teret nyerjen a harag, a gyűlölet, a megbélyegzés.

1919 novemberében Devecserben, az Esterházy-kastély udvarán, az Ébredő Magyarok Egyesülete népgyűlésén dr. Lakos Béla egyesületi elnök azt fejtegette, „*hogy Magyarországon mindennek, minden téren, falusi boltostól, ügyvédtől, orvostól fel az ország első vezéréig magyarnak, fajmagyarnak kell a jövőben lennie. »Nem pogromot hirdetünk – mondotta – csak programot adunk.« De ez a program csak keresztény, csak magyar lehet. Aki ennek a programnak ellensége, az ellensége a magyar fajnak, s az szemben fogja találni magát a 700.000 Ébredő Magyaroknak – ha kell – az öklével is!*” (A pápaiak zarándokútja Devecserbe. = Pápa és Vidéke, 1919. november 16. 2. p.)

1920 áprilisában pedig, mint az „ébredők” országos igazgatósági tagja, részt véve a nyíregyházi szervezet megalakulásán, a zsidókérdés radikális megoldásáról tartott beszédet. (Az Ébredő Magyarok Nyíregyházán. = Nyírvidék, 1920. április 18. 1. p.)

Úgy vélem, hogy mindezek minden jóérezésű ember számára manapság is elítélendők. Számomra mindenképpen!

A Pápa és Vidéke 1920. szeptember 15-i számának 2. oldalán a következő kishír olvasható:

„*Lakos Béla szabadlábbon. Lakos Béla tanárt, aki a győri Philantropin szabadkőműves páholynak volt tagja, és exponált szerepet töltött be Károlyi és a kommün alatt, s aki a kommün után hirtelen az Ébredő Magyarok elnöke lett, tegnapelőtt elbocsátották az internálásból, és szabadlábba helyezték.*”

A Pápai Hírlap 1920. szeptember 18-i számának 3. oldalán pedig az alábbiak állnak:

„Nyilatkozat. A Pápa és Vidéke szept. 15-iki számának hírek rovatában megjelent »Lakos Béla szabadlábbon« című közleményére a pápai Ébredő Magyarok Egyesülete a következő észrevételt teszi:

1. Dr. Lakos Béla ügyében a mai napig semmiféle törvényes hatóság ítéletet nem hozott, tehát a Pápa és Vidékének az a megállapítása, hogy »Lakos Béla exponált szerepet töltött be Károlyi és a kommün alatt«, megelőzte az igazságszolgáltatást, és így csak ártó szándékú lehet Lakos Béla elnök személyén át egyesületünkre.

2. Lakos Béla már a Károlyi kormányzat alatt ébredő magyar volt 14 pápai lakossal együtt, tehát nem hirtelen lett egyesületünk elnöke. Hogy kommunista lett volna, azt ma sem tudjuk. A kommün bukása után 9 hónapon át nem emelt vádat ellene senki, nem lépett fel ellene a politikai hivatalos nyomozó hatóság sem.

3. Általában is társadalmunk betegségének tekintjük, hogy némelyekben a személyi bosszú 9-11 hónap múlva akarja felfedezni a kommunistaságot, és ezt a legteljesebb mértékben hibáztatjuk. Árt ez ma a honfűi kötelesség teljesítésének és a kereszténység utolsó erőfeszítésének.

4. Végezetül nagyon sajnáljuk, hogy a Pápa és Vidéke ellenünk lépett fel. Eddig azt hittük, hogy a keresztény Magyarország felépítésében munkatársak vagyunk, s egy kis személyi bosszú nem üt rést közöttünk egyetlen ellenségünk örömeire.”

Erre a válasz is megszületett a Pápa és Vidéke 1920. szeptember 19-i számának 3. oldalán „Mi az igazság Lakos Béla ügyében? – Válasz az Ébredő Magyarok nyilatkozatára” címmel:

„A nyilatkozat különféle megállapításaival szemben a következőket szögezzük le:

A nyilatkozat az egész ügyet elfogultságból úgy állítja be, mintha a Pápa és Vidéke Lakos Béla dr. személyén keresztül ártó szándékkal lenne az Ébredő Magyarok helyi csoportjával szemben. A valóság ezzel szemben az, hogy az Ébredő Magyarok Egyesületével szemben – hiszen ugyanazokért az eszmékért harcol, mint mi – ártó szándékkal egyáltalán nem viseltetünk, sőt mindenkor mellettük vagyunk a becsület mezején szoros fegyverbarátságban. Ezt a fegyverbarátságot azonban nem vagyunk hajlandók védőpajzsul kiszolgáltatni annak a Lakos Bélának, akinek internálását a székesfehérvári kerületi főkapitányság destruktív és a kommunizmus alatti magatartása miatt elrendelte. Lakos Béla előző hírünkkel szemben még ma nincsen szabadlábbon, hanem rendőrségi őrizet alatt áll addig, amíg a belügyminisztérium internáló végzése vissza nem érkezik.

Azt, hogy »Lakos Béla már a Károlyi kormányzat alatt ébredő magyar volt 14 pápai lakossal együtt, tehát nem hirtelen lett az egyesület elnöke« – ma halljuk először (velünk együtt azon a tizennégy emberen kívül talán mindenki!) és igazán örülünk neki. Örömiinket csak az rontja le, hogy Lakos akkor még mindig tagja volt a győri Philantrophia szabadkőműves páholynak is. Így tehát Lakos a jelzett időben inkább volt »ébredő« szabadkőműves, mint ébredő magyar. Mindenesetre furcsa az, hogy az »ébredő magyar« Lakos akarta a Pápara érkezett Friedrich elé a szociáldemokrata építőmunkások szervezetét vezetni.

Azt, hogy a »kommün bukása után 9 hónapon át nem emelt ellene vádat senki, nem lépett föl ellene a hivatalos hatóság sem« – nem vagyunk hajlandók elhinni. Ezt az Ébredők nem tudhatják; a hatóságok nem köthették az orrukra. A bűnösségen – szerény véleményünk szerint – nem változtat, hogy ma jönnek rá, vagy 9 hónap múlva.

A kommunistaságot nem mi fedeztük föl Lakosban, hanem az internáló rendőrség, amely kommunista üzelmek és ezen szempontból vett a társadalomra való veszélyesség miatt szokott internálni. Minthogy így a szemükre dobott személyi bosszúról szó sincs, mi, akik nemcsak ma, hanem tizenöt év óta egyfolytában a Károlyi évad előtt, alatt és után is vívtuk a kereszténység harcát, akiket csak gyalázott a Munkás Újság és nem dicsért, az ébredők kenetes intelmeit a legerélyesebben visszautasítjuk.

Csak analfabéta és elfogult ember állíthatja, hogy mi az Ébredő Magyarok ellen léptünk fel! Mi csak egy rendőri hírt regisztráltunk – ami kötelességünk – minden kommentár nélkül. Mi nem akarunk rést ütni a csatasoron egyetlen közös ellenségünk örömére, akik örülhetnek azon, hogy nagyon, de nagyon sokan vannak közülünk – éppen a megfontolt elemek – akik éppen a kompromittált Lakos elnöksége miatt maradnak távol az egyesület mozgalmaitól.

Végül, nagyon jól teszi az Ébredő Magyarok Egyesülete, ha titkárjának, Nagy Györgynek illemtan órákat adat. Legalább megtudja, hogy egy keresztény lap szerkesztőjével szemben hivatalos minőségében »ilyent csak ilyenek írnak«, »aljas rágalom«, »szemenszedett hazugság« és egyéb úri kifejezéseket nem illik használni. Ahhoz tisztább politikai múlt kell, mint amilyenel – ha esetleg kedvünk támad ezt firtatni! – esetleg rendelkezik.

A nagy nyilvánosság előtt – minthogy az Ébredő Magyarok ott dobták elénk a kesztyűt – ezt üzeni bajtársi üdvözléttel: a Pápa és Vidéke.”

Jó pár hónappal később pedig már ezt közölte a Pápa és Vidéke 1921. július 10-i száma a 2. oldalon:

„Nyilatkozat. Vonatkozással a Pápa és Vidéke napilap 1920. évi szeptember havában megjelent dr. Lakos Béla pápai ref. kollégiumi tanár úrral foglalkozó kétféle cikkére, kijelentem, hogy az ellene folytatott eljárás

megszüntetésével befejezett internálási eljárás során hozott véghatározatból, valamint más úton beszerzett adatokból meggyőződtem arról, hogy ezeket a cikkeket rosszakaratú és téves információk alapján tettem közzé, mert utólag megállapíthattam, hogy dr. Lakos Béla soha a Károlyi-féle népköztársaságnak híve nem volt, hanem azzal, illetve annak helyi exponensével, a nemzeti tanáccsal, összeütközésbe is került megalakulásakor –, megállapíthattam továbbá azt is, hogy a tanácsköztársaságnak (kommunizmus) szintén a leghatározottabb ellensége volt, amit akkori magaviselete fényesen igazol. A kommunizmus bukása után dr. Lakos Bélát a Duna-tiszaközi és tiszántúli nemzeti propagandában folytatott működésében úgy a katonai hatóságok, mint az ottani hazafias magyar lakosság fanatikus, sovíniszta magyarnak ismerte meg. Egyébként dr. Lakos Béla saját nyilatkozatai és tettei szerint sohasem lehetett a köztársasági eszme híve. Ezen utólagosan tudomásomra jutott tények arra készítetnek, hogy cikkeimet a fentiekhez képest rektifikáljam, és annak jelen nyilatkozattal ellentétes állításaimat visszavonjam. – Pápa, 1921. július 9. Németh József.”

Ehhez kapcsolódva kell idéznem egy jóval korábbi cikket a Pápai Közlöny 1918. november 10-i lapszámának címlapjáról:

„Dr. Lakos Bélát a Katonatanács maga elé idézte, mert a sanda gyanú izgatással vádolta. A nyájas olvasó bizonyosan kitalálja, hogy kik ellen irányult volna az állítólagos izgatás. Én nem hiszem el, hogy dr. Lakos Béla izgatott. Miért izgatott volna? Hisz a háborúból neki sem volt kára, ő sem olyan üzleteket csinált, melyeken vesztett, vagy keveset keresett volna. Másodszor, mint okos ember tudja, hogy nem maradhat titokban az, amit sok embernek mondunk. Harmadszor tudja, hogy ilyen időkben nem szoktak tréfálni az izgatókkal, hanem olyan kellemetlen nyakkendőket kap az illető a nyakára, mely nagyon szorít, és az emberbe belefojtja a lelket.

Még két úrról rebesgetik, hogy izgatnak. Ezt sem hiszem el, mert nekik is alapos okuk van a hallgatásra. A háború 51 hónapja alatt szépen itthon csücsültek, testileg kedélyesen gyarapodtak, szép, finom ruhákban jártak, naponként ízletes pecsenyét, finom süteményeket ettek, melyet kitűnő borral leöblítettek. Mindez arra predesztinálja őket, hogy a megelégedett emberek osztályába tartozóknak érezzék magukat. A megelégedett emberek pedig nem szoktak felekezetek ellen izgatni. Miért izgatnának tehát ők felekezetek, vagy az új rendszer ellen? Mikor pláne tudják, hogy ha viharos időkben – most pedig ilyenek járnak! – rossz emberek felgyűjtanak egy házat, akkor a láng belekap a szomszéd házba is, bármilyen felekezetű legyen is a tulajdonosa, mert a tűz olyan buta, hogy nem tud felekezetek szerint disztingválni, amint Kapuvárott sem disztingvált. Aztán ők, mint gondolkodni tudó, művelt emberek szintén tudják, hogy ha – Isten ments! – baj történik, az izgató neve mindig kitudódik, és az agitátor oda kerül, ahová való: a börtönbe, néha a lámpavasra, néha az

akasztófára, bármilyen ruhát is viseljen az illető. Hogyan izgathattak volna tehát ők?”

...és egy még korábbi a Pápai Lapok 1918. május 19-i számának főoldaláról, mely a „Ki a farbával!” címmel látott napvilágot:

„Beszéljünk magyarul, nyíltan! A polgármester-választással kapcsolatos korteskedésben – az egyénileg csak becsülhető dr. Molnár Imre jelölt pártja, helyesebben – egyik főkortese dr. Lakos Béla végre valahára leleplezte önmagát és pártját. Azt a pártot, amely mindig csatasorba hívta a liberális (?) protestánsok mellé a zsidókat a klerikális katolikusok ellen!

Most dr. Lakos Béla főgimn. tanár-fakereskedő-főkortés elment az egyik kath. egyesület elnökéhez s annak előadta, hogy »Pápán a zsidók igen elhatalmasodtak, ezt tovább tűrni nem lehet, hanem 'tartsunk össze keresztények' (nem is keresztények? Ejnye-ejnye ref. tanár úr? – Szerk.) és verjük le őket most a polgármester-választásnál s verjük le őket továbbra is mindig! Legyünk a zsidók ellen fegyverszövetségesek!« S hogy dokumentálja, hogy ő igazi »antiszemita«, elmondta azt is, hogy őt a dunántúli ref. püspöknél, – Németh István úr Őméltóságánál, akit minden pápai polgár felekezeti különbség nélkül tisztel – fel is jelentették antiszemitáskodásáért. De ő evvel nem törődik!

Egész nyugodt lehet dr. Lakos Béla, mi, a városi képviselőtestület zsidó vallású képviselői, mindig ismertük őt, s mi mindig csak a város érdekében, legjobb meggyőződésünk szerint szavaztunk. S csak véletlen, hogy vele ugyan nem egy táborban, de gyakran egyformán szavaztunk.

Mi, zsidó városi képviselők még nem paktáltunk el színházhelyet templomi célra, mi nem kötöttük a Kossuth utca megnyitását ehhez vagy ahhoz a feltételhez, mint azt a Lakos tanár, mindenkori főkortés és fakereskedő (egy zsidó vár. képviselőnek az üzlettársa! – Szerk.) és hívei tették. Pedig a színház átengedésének megszavazásához is kellettek a zsidó szavazatok! S akkor »gyere velem kedves zsidókám!« voltunk.

Most azonban – miután a citrom ki lett facsarva – »félre a zsidókkal«, sőt »üssük a zsidókat!« ahol lehet és »tartsunk össze keresztények!« a jelszava.

Igaz ugyan, hogy a zsidóknál úgy próbál dr. Tenzlinger ellen hangulatot kelteni, hogy: »csak nem szavaz egy prononszírozott klerikálisra, egy congregánistára!«

Vegye tudomásul a Janus-arcú fakereskedő-tanár-főkortés, hogy a zsidók mindig elég liberálisok voltak ahhoz, hogy a tehetség mérlegelésénél a vallást sohasem tekintették! S Lakos úr tiszteletére nem is fogják tekinteni soha.

Tudjuk, hogy fáj a jó ügy érdekében történt egyesülés a kath. képviselők zömével, tudjuk, hogy bukni nem kellemes!

Azonban itt példát vehetnek dr. Antal Géza orsz. képviselőnkéről, aki túlteszi magát ilyen középkorba való dolgokon, és szintén a tehetség és nem a vallás mellé áll.

Még egyet!

Vegye tudomásul Lakos et consortes, hogy nemcsak most, de mindenkor együtt fogja látni a mostani egyesülést a város érdekében. S reméljük, hogy a demagógia hangos üvöltésére előbújt patkányok – t.i. a patkányok szeretik az effajta zenét –, visszabújnak rövidesen odúikba a jó érzésű polgárok örömeire s a város javára. Egy zsidó vár. képviselő.”

„Muli püspök temet – Tanácsköztársaság Pápán” című könyvében Nagy Szabolcs főlevéltáros írja:

„Lakos Béla tanár városszerte provokatív, az »újra elnyomott« kommunistákat Palesztinába, a szabadság földjére hívó plakátokat ragasztott ki. A »tettes« elmondása szerint cselekedetével »ki akarta ugrasztani a nyulat a bokorból«, azt gondolta, hogy a városban még mindig erős, bár lappangó munkásmozgalmi erők a plakát hatására nyíltabban kezdenek szervezkedni, így majd könnyebb lesz őket leleplezni. A Jankovich-különítmény tagjai azonban a plakátból arra következtettek, hogy értesüléseik – miszerint Pápa még mindig »vörös fellegrvár« – igazak, s november 7-én kiszálltak a városba. Az éjszaka folyamán elfogták Tenzlingert (a polgármestert), Hoffner Sándort, Haas Jenőt, Kende Ádámot és Fischer Gyulát, majd utóbbi kettő kivételével (akiket rövidesen szabadon engedtek) magukkal hurcolták őket Székesfehérvárra. A letartóztatottak köre eredetileg jóval tágabb lett volna, de többek – például Kőrös Endre – idejében elrejtőztek a különítményesek elől. Tóth rendőrkapitány rögtön keresni kezdte az elhurcoltakat, megkereste ügyükben a Dunántúli Kormánybiztosságot is. Végül pár nap múlva a különítményesek szabadon engedték mindnyájukat, s ügyüket átadták a polgári hatóságoknak...” (Nagy Szabolcs: Muli püspök temet. – Tanácsköztársaság Pápán. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2016. 189. p.)

A korabeli sajtódokumentumokból tehát sok minden világossá válik, illetve sok minden nem!

Pedagógiai munkássága mellett dr. Lakos Béla pápai kezdeteitől fogva aktív szereplője volt a helyi közéletnek, valamint tudományos munkássága révén országos hírnévre is szert tett mint író és földrajztudós. A korabeli értelemben vett baloldali Hoitsy-féle Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt, majd a kérészéletű Nemzeti Munkapárt, aztán a Gaál Gaszton vezette Országos Kisgazdapárt, illetve a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt tagja, helyi-megyei tisztségviselője, s több ízben képviselője, képviselő-jelöltje is volt.

Nem véletlenül kapcsolódhatott be a politikába, hiszen édesapja, Lakos Imre egykori '48-as honvéd révén függetlenségi, haladó szellemű családi hagyományokat hordozott. „Örök szövetséget kötött a magyar szabadsággal, és ennek szemszögéből vizsgálta nemzetünk történetének minden szakaszát.” – méltatták ekképp a Dunántúli Protestáns Lap 1934. augusztus 26. számának 142. oldalán.

Huzamos időn át városi és vármegyei képviselőtestületi tagként tevékenykedett; számos indítványával az aktívabb pápai városatyák közé számított. Az első világháború követően az áruvizsgáló bizottság elnöke lett. Tagja volt a hadisegély véleményező bizottságnak, a közlekedési bizottságnak. Az 1910-es években sürgetője volt a munkásság lakáshoz jutásának, a munkásházák építésének, egy városi téglagyár létesítésének. Az 1930-as évek elején harminckét Pápa vidéki község az ő vezetésével szállt síkra a pápai kövezetvám leszállításáért (a korabeli városok vagy egyes községek útburkolatának igénybevétele alapján a fuvarok, állatok és vasúti szállítmányok után ún. kövezetvám-illetéket volt szokás szedni).

A kezdetektől fogva szimpatizált a kétkezi dolgozókkal, a falvak népével. Elnökölte a pápai kereskedelmi alkalmazottak szakegyletét (ő maga is foglalkozott kereskedelemmel, saját fakereskedést üzemeltetett), a tanácskormány alatt a szabadoktatási bizottságot. Jó kapcsolatokat ápolt a helyi szociáldemokrata építőmunkássággal; például az építőmunkások küldöttsége az ő vezetésével vonult fel és köszöntötte Friedrich miniszterelnököt annak '19 őszi, pápai látogatásakor.

A Választójogi Liga pápai fiókjának népgyűlésén, 1910 júniusában ilyen „munkáspárti” szellemben érvelt:

„...dr. Lakos Béla történelmi visszapillantást vet Pápa városának a liberális eszmék tekintetében elfoglalt álláspontjára s megállapítja, hogy a város jelenlegi lakossága nem lett hűtlen a szent hagyományokhoz.

Mi egy eszmét írtunk zászlónkra, melyet Nyugat-Európa államai már rég megvalósítottak, de amelyet Magyarország szétagolt társadalma még ma sem tud teljesen megérteni. Már a 18. század nagy francia gondolkodója, Rousseau megírta: minden embernek van annyi joga, hogy az igát magáról lerázza, mint volt annak, aki azt igába hajtotta. Az általános választójog eszméjében az az álláspont jut kifejezésre, hogy az ember a maga embertársát igazán embernek ismerje el. Mi általánossá akarjuk tenni a választói jogot, és ezzel a munkáséletet élő társadalmat a szeretet, az egyenlőség alapjaira kívánjuk helyezni. Mert ma olyan viszonyok vannak nálunk, aminők a régi rabszolgarendszeren alapult klasszikus társadalmakban voltak. A mai magyar társadalomra teljesen ráillik Aristoteles mondása, hogy az két részre oszlik: a

jogozottak és a jogtalanok osztályára. Mi pedig azt akarjuk, hogy az elmaradt Magyarország is kövesse az előrehaladt nyugati államokat, és azon társadalmak közé soroztassék, melyek alapja a munka, melyeknek tagjai egyek az emberszeretben és egyenlőségben...” (A választójog ligája Pápán. – 1910. június 26. – = Pápai Közlöny, 1910. július 3. 2. p.)

Kitűnő előadó és szónok hírében állt, a korabeli sajtó „népszerű és közkedvelt” előadóként, a Pápai Református Kollégium „nagytehetségű és nagyképzettségű”, „politikai és társadalmi téren is igen agilis” tanáraként emlegeti. Az iskolafalakon túl előszeretettel hívták városszerte vendégelőadónak a különféle kisebb-nagyobb közösségek, így a Jókai Kör, a Petőfi Asztaltársaság, az Alsóvárosi Olvasókör, a Kálvin Szövetség helyi csoportja vagy a Munkásotthon, ahol külföldi tapasztalatai mellett neves történelmi alakokról, eseményekről, de aktuális kérdésekről is hallatta hangját. Tartott érdekesítő ismeretterjesztő előadást Dózsa Györgyről, a parasztlázadásokról, Thököly Imréről, a kurucokról, a kálvini egyházalkotmányról, a francia forradalomról, az arabokról vagy éppenséggel a kapitalizmusról és a munkásszövetkezetekről. Nemegyszer volt szónoka az iparos ifjak önképző egylete március 15-i ünnepélyeinek is.

Életét oly tartós siker nem koronázta a pártpolitika területén. Ahogy olvashattuk, egy időre letartóztatásban, internálásban s egyházi fegyelmi eljárásban is részesült. Még ha támadóinak 1921 júliusában, az ellene folytatott internálási eljárás megszűnésével meg is kellett követniük őt, ennyi idővel – rálátva a fennmaradt sajtódokumentumokra – megállapítható: nem véletlenül ágáltak ellene. Azok a kijelentések, amelyeket itt-ott a zsidósággal kapcsolatban megengedett magának, nemcsak akkor, de manapság is „bicskanyitogatóak”, elítélendőek. Szabadkőműves volt, ugyanakkor egy helyi szélsőjobboldali, fajvédő szervezet vezetője is lett, miközben korábban többször is kedvelt meghívottként megfordult a pápai Munkásotthonban, ahol ugyebár nem szélsőjobboldali, hanem erősen baloldali emberek szoktak összegyülekezni. A Károlyi-féle népköztársaság alatt „elég lelkiismerettel végezte áldatlan megbízatását” az áruvizsgáló bizottság elnökeként (mint ahogy az Berta István: „Egy mesterember életútja. – Budai József pápai ácsmester emlékkönyve.” című írásában olvasható a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. számában), a tanácskormány idején pedig a művelődési osztály szabadoktatási bizottságát elnökölte. Majd nem sokkal később Horthy Miklós hatalomra jutása után mint „ébredő magyar” a Pápára érkezett miniszterelnök elé ő vezette a szociáldemokrata építőmunkások szervezetét, s a nevükben ő köszöntötte a kormányfőt. Ez a sokféle információ egyszerűen keveredést okozhatott sokak fejében. Így nem is csoda, hogy sokan megütközhettek, s támadni kezdhették jobbról is, balról is. Ezért emlegethették még többen „sajátjai” közül is „kompromittáltként”, aki miatt többen távol maradnak az „ébredők”

mozgalmaitól. Minden bizonnyal egyes politikai ellenfelei sem lehettek „szentek” – de ő sem; nagyon nem. (Volt vele kapcsolatban egy különös, 1910-es eset is, amikor állítólag „pártpolitikai szempontból” feljelentették, hogy valakit a lakásán fogva tart, s ezért a lakását fel is akarták törni. Végül a rendőrség meggyőződött arról, hogy a panasz alaptalan, mert nem találtak nála senkit. /A Pápai Hírlap és a Pápai Lapok címére. = Pápa és Vidéke, 1910. június 12. 4. p./)

Bizonyára élete folyamán jól kívánta volna ambicionálni magát a pártpolitikában, meg szerette volna csinálni a szerencsését – ahogyan manapság mondanánk. Még hatvanévesen is – nyugdíjasként is – országgyűlési képviselő szeretett volna lenni. Az 1931-es választási kampány során „Viharos jelenetek a pápai izraeliták választási gyűlésén” címmel tudósított a Pápa és Vidéke 1931. június 21-i lapszáma. Közbiztonsági okokból „a rendőrség nem engedélyezte a Lakos-párt nagygyűlését”, programbeszédét a rendőrség betiltotta. Kétségtelenül voltak lelkes hívei, segítői a pápai – Pápa környéki gazdatársadalom és a munkásság körében. Pártját, a „Gaál Gaszton-féle pártot” nagy támogatottságú pártnak tartották akkortájt a környező községekben. Lakosnak igen kedvező „auspiciumi” voltak ’31-es jelöltségekor. Korán lejárta a kerület valamennyi települését, számított a szociáldemokraták „felszabadult voksaira” is. Még az ellenzéki pártok összefogását is képes volt szorgalmazni az Egységes Párt ellen. Végül fölényes győzelmet aratva, a pápai választókerület mandátumát dr. Ángyán Béla, a m. kir. kormány igazságügyi államtitkára nyerte el. (Lakosék – egy másik párt jelöltjével, dr. Szerdahelyi Sándorral együtt – már az ajánlási ívek leadása során akadályokba ütköztek. /Az ajánlási ívek felülvizsgálata. Ángyán államtitkárnak 485-tel több aláírása van, mint három ellenjelöltjének együttvéve. Szerdahelyit és Lakost aláírásaik pótlására utasították. = Pápai Hírlap, 1931. június 24. 1. p./)

A Pápa és Vidéke 1931. június 28-i számának tanúsága szerint dr. Lakos programbeszédének megtartásakor: „...az *Elite kávéház udvarán hallgatóinak száma mintegy 600-ra volt tehető. Feltűnő volt, hogy a szép számmal megjelent kispapokon kívül nagyon sok tisztviselő, kereskedő, iparos és honorácior volt kíváncsi programjára, ami mindennél beszédesebb cáfolata volt dr. Kende Ádám és társai azon állításának, hogy a Gaál Gaszton-párt egyoldalú osztálypolitikát folytat...*

Általános figyelem közepette emelkedett szólásra dr. Lakos Béla, aki erős szociális és emberbaráti meggyőződésből táplált érveivel oly nagy sikerrel támadta a kormány gazdasági és kulturális politikáját, hogy eddig is szép számú táborának újabb híveket szerzett. Amikor a választópolgár nem a kormányra szavaz, a kartellek halálát kívánja – mondotta dr. Lakos –, amelyek a kezükben tartják a mai kormányt. A 100 különböző kartell közül 15 olyan erős, hogy a kormánynak mindenkor számolnia kell ezek akaratával. Pedig a kartellek

tönkretették már a mezőgazdaságot, a kisipart és a kiskereskedelmet, józan kormányának tehát nem szabadna őket támogatni. Aki a kartell barátja, az a nép ellensége.

Másik varázsszere a kormánynak a gazdasági krízis megszüntetésére a boletta. Azt mondják, 6 pengővel akarja emelni a kormány a boletta árát, hogy segítsen a tönk szélére jutott gazdatársadalmon. Azonban jól tudjuk, hogy amikor a mai kormány egyik kezével ad valamit, a másikkal elvesz jóval többet. Ha másképp nem megy, új adónemet kreál, hiszen a 71 féle adóhoz, ha még egyet hozzáad a kormány, az már nem számít. Ez a rengeteg sok adó a nyomorúságunk alapja. De ugyanakkor, amikor a nép nyomorog, a kormány luxuskiadásokat enged meg magának (Lillafüred, stb.). A sok adó az oka annak, hogy a nemzeti jövedelemből manapság csak 222 P esik egy évre egy személyre, a békebeli 650 pengővel szemben. A túlméretezett adózás szülte nyomorúság az oka a sok árverésnek és öngyilkosságnak.

Az Orsz. Társadalombiztosító Intézetnek szép hivatása lenne, de mégsem tölti ezt be, mert a kelletténél jóval több a tisztviselője, és a hatalmas központi palota rengeteg pénzébe került.

Követeli a képviselőjelölt a hadikölcsönök rendezését, az álláshalmazások megszüntetését, az állam pénzéből panamázók kiirtását, a titkos választójog bevezetését, a numerus clausus teljes eltörlését – mert adózó polgároktól nem lehet jogokat elvenni –, és a községi és vármegyei autonómia teljes visszaállítását.

Beszéde végén még egyszer összefoglalta dr. Lakos Béla a Gaál Gasztonpárt már közismert programját, és ezekkel a szavakkal fejezte be mindvégig nagyhatású beszédét: »Alakítsanak az ellenzéki pártok egységes frontot az egységes párt ellen!«” (Alakítsanak az ellenzéki pártok egységes frontot az egységes párt ellen – mondotta dr. Lakos Béla programbeszédében. = Pápa és Vidéke, 1931. június 28. 3. p.)

Követelte „a numerus clausus teljes eltörlését, mert adózó polgároktól nem lehet jogokat elvenni” – mondta. Nem tudni, hogy most ez csak kampányfogás lehetett a részéről, vagy komolyan is gondolhatta?

Az 1931-es választáson az újfajta – immár Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt néven működő – Kisgazdapárt az ország 74 kerületében tudta elindítani a jelöltjét, kíméletlen küzdelem után negyedmillió szavazatot, de csak tíz mandátumot kapott.

A kisgazdák 1935 tavaszán ismét Lakost kívánták indítani Pápán, végül azonban nem nyújtott be ajánlási ívet, s így ő a jelöltségtől visszalépve nem indult el a parlamenti választásokon. Visszalépésével hívei – mint azt a Pápai Hírlap 1935. március 27-i száma a címlapon közölte – vitéz Barcy Gáborhoz csatlakoztak, vagyis a szélsőjobboldali miniszterelnök, Gömbös Gyula Nemzeti

Egység Pártjának hivatalos jelöltjét támogatták. (Négy évvel korábban dr. Vass Sándor, a kisgazdák országos igazgatója Pápán igyekezett cáfolni „*a párt ellenségeinek azt a kortesfogását, mintha Gaál Gaszton »lepaktált« volna a kormánnyal. Legkézenfekvőbb cáfolat erre az, hogy a választások alatt a kormánypárt a közigazgatás segítségével teljes erejű harcot indított ellenük, ami semmi esetre sem a barátság jele. Az egységes párt és a Gaál Gaszton-párt között elvi különbségek nincsenek, de Gaál Gasztonék a gyakorlatban is meg akarják valósítani azokat az eszméket, amelyért Bethlenék csak elméletben lelkesednek. A párt nem osztálypolitikát űz. Az ország lakosságából 65% foglalkozik földműveléssel, és még sokkal több azoknak a száma, akik közvetve a mezőgazdaság révén keresik meg kenyerüket. Mindenképpen indokolt tehát, hogy megerősítsük a gazdatársadalmat, mert ha az jólétben van, akkor jobban tud vásárolni, s így automatikusan javul a más foglalkozásúak életstandardja is. Beszéde végén pártja nevében is a választók bizalmába ajánlotta dr. Lakost.*” /Alakítsanak az ellenzéki pártok egységes frontot az egységes párt ellen – mondotta dr. Lakos Béla programbeszédében. = Pápa és Vidéke, 1931. június 28. 3. p./)

Gömbös már 1932-ben átalakította az Egységes Pártot a Nemzeti Egység Pártjává, amiben fokozatosan háttérbe szorította Bethlen Istvánt és konzervatív-liberális csoportját. Egy modern tömegpártot akart létrehozni. 1933-ban keresztülvitte a kormányzói jogkör kiszélesítését, így megszerezte Horthy Miklós támogatását, 1934-ben pedig titkos paktumot kötött a kisgazdákkal, akik támogatásukról biztosították a Bethlen-klikkel szemben – cserébe a titkos választások bevezetését kérték.

Szerencsés Károly történész „A nemzeti demokráciáért” című, Sulyok Dezsőről szóló kötetében olvashatjuk:

„Gömbös és emberei bőven szónokoltak a munkások, a nép érdekeiről, a több kenyérről, a nyolcórás munkaidőről, a minimálbér törvénybeiktatásáról, a titkos és általános választójogról; hitbizományi reformot, telepítést hirdettek. A gyűléseken, rádióban – reformkorról beszéltek, erről írtak a lapok, reformnemzedéktől, reformországgyűléstől, reformkormánytól volt hangos a közvélemény. Sulyokra is nagy hatást tettek e megnyilvánulások, csakúgy, mint Gömbös és Bethlen látványos összeveszése, Gömbös szövetsége Eckhardt Tiborral a Független Kisgazdapárt vezérével, kacérkodása a népi írőkkel. Ígéretes volt számára a korrupst és korhatag Egységes Párt felváltása is a Nemzeti Egység Pártjával, ahol új emberek, új gondolatok is helyet kaphattak...

A ház feloszlását a pápai lapok üdvözölték, és reményüknek adtak hangot, hogy olyan parlamenti többség alakulhat ki, amely a nemzet valódi akaratának kifejezője lesz. Tiszta, túlzásoktól mentes választásban reménykedtek, amit elősegíthet az is, hogy a kampányra mindössze négy hét állt

rendelkezésre. A Pápa és Vidéke című lap »az előkelő idegenektől« óvta a várost, akiket eddig kalapból húztak ki, s akikről kiderült, hogy vagy Klebelsberg miniszter barátai és bankárai, vagy Bethlen kártyapartnerei. (Célzás a kerület két előző képviselőjére, Paupera Ferencre és Ángyán Bélára.)

Végül is a rövid idő három jelölt indulását tette lehetővé:

1. A Nemzeti Egység Pártja hivatalos jelöltje: vitéz Barcy (Barcen) Gábor;
2. A Nemzeti Egység Pártja programjával, nem hivatalos jelöltként: Dr. Sulyok Dezső;
3. A Független Kisgazdapárt színeiben Dr. Lakos Béla nyugalmazott főgimnáziumi tanár.

Hamarosan kiderült, hogy az igazi harc Sulyok és Barcy között dől el. A küzdelem egyik lényeges pontja volt tisztázni, hogy a jelöltekhez milyen is a viszonya a kormánypártnak, hisz ezen lényegében eldőlhetett a választás. Sulyok tábora azt bizonygatta, hogy jelöltjük már volt tagja a Nemzeti Egység Pártjának (akkor még Egységes Párt), de 1931 szeptemberében kilépett, mert felismerte az 1931 nyarán kitört páratlan erejű magyar gazdasági válságból, hogy ezt az országot rendszeresen tönkretették. Maga Gömbös Gyula csak két és fél évvel később ébredt rá, hogy meg kell szabadulni a Bethlen-féle nehezéktől. A felismerés után Gömbös is szakított a párttal, de nem kilépett, hanem ő tette ki onnan azokat, akik kezeit gúzsba kötötték. Ezek után Sulyok már újra beléphetett a »régi-új« pártba, s most a Nemzeti Egység Pártja programjával indul a választásokon.

Sulyok támogatói között a Pápa és Vidéke felsorolta Pápa város összes ipari szervezeteit; a Pápai Felsővárosi Gazdaközösséget; a Keresztény Szocialista Pártot, a Nemzeti Szocialista Pártot; a Nemzeti Egység Közkatonáit és a szociáldemokratákat is.

Sulyok ellenfele Barcy Gábor az Országos Vitézi Szék Társadalmi Bizottságának elnöke, az Országos Frontharcos Szövetség Végrehajtó Bizottságának tagja, a Hadirokkantak Országos Szövetsége Budapest Hetedik Kerületi Főcsoportjának elnöke volt.

A pápai Nemzeti Egység Pártja vezetősége hivatalosan Barcy mellett tette le a voksot, a jelöltet táviratban üdvözölte Gömbös Gyula miniszterelnök, Bornemisza Géza miniszter (eredetileg ő lett volna a jelölt, de lemondta) és sokan mások.

Sulyok »nem hivatalos jelöltsége« azonban megzavarta a kampányt, így maga Sztranyavszky Sándor a Nemzeti Egység Pártja országos elnöke is sürgönyözött. Táviratában – melyet a Pápai Hírlap közölt – leszögezte: »Dr. Sulyok Dezső nem jelöltje a Nemzeti Egység Pártjának. Ezzel a ténnyel ellentétes beállításnak kétséget kizáró cáfolataként közlöm, és azt közhírré adni kérem, hogy pártunknak, a Nemzeti Egység Pártjának jelöltje a pápai választókerületben vitéz Barcy Gábor, a magyar frontharcos társadalom egyik kiváló tagja és Budapest munkás polgári társadalmának számottevő tényezője. Az ő támogatására kérem fel pártunk minden tagját és mindazokat a magyar

testvéreinket, akik Vezérünknek célkitűzéseit, programját a magukénak vallják, és annak megvalósítása érdekében hazafias érzéssel és megingathatatlan meggyőződéssel közreműködni kívánnak.»

Sztranyavszky távirata Sulyok számára azzal a haszonnal járt, hogy tudatosította: a helyi jelölttel szemben megint egy »budapesti potentátot« akarnak Pápa nyakára ültetni, s ehhez a Nemzeti Egység Pártja asszisztál. Ennek hatására a választási küzdelem kicsit a vidék-Budapest ellentét jegyében is zajlott.” (Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009. 26-28. p.)

Gömbös nagy reményt helyezett Barcy parlamentbe kerülésére, de ez végül mégsem sikerült; Sulyok szerzett parlamenti mandátumot, aki tehát ekkor még nem volt tagja a Független Kisgazdapártnak. Gondolom, Lakos eddigre belátta – „kissé” megkésve –, hogy nincs tovább esélye a pártpolitikában, hogy a politikai adok-kapok nem az olyanfajta értelmiségiek világa már, mint az övé, s az újfajta – az egyre erősödő szélsőjobboldali mozgalmakkal szemben ellensúlyképzésre törekvő – Kisgazdapárttal lehetnek elvi és személyi vitái is. Nem lehetett véletlen, hogy 1937 őszére felhagyott az aktív politizálással, és kilépett a pártból (*„Dr. Lakos Béla a kisgazdapárt volt megyei elnöke felkért bennünket annak közlésére, hogy október 12-én a kisgazdapártból kilépett.”* /Kilépés a kisgazdapártból. = Pápai Hírlap, 1937. október 16. 3. p./).

Így írt Sulyok Dezső „A magyar tragédia” című könyvében:

„Másfél évi pártonkívüli helyzetem felszámolásaként 1937. januárban beléptem a Kisgazdapártba, mert valahová kellett tartoznom. Megelőzően Eckhardt Tiborral többször alapos tárgyalást folytattam. Ennek következménye volt, hogy Eckhardt vezetésével a párt 23 képviselő tagja kivétel nélkül megjelent pápai beszámoló gyűlésen 1937. április 11-én. Sem azelőtt, sem azután nem fordult elő, hogy ugyanazon gyűlésen a párt minden képviselője részt vett volna. Eckhardt Tibornak ez alkalommal mondott beszéde jelentette politikai pályájának csúcsát...

Rámutatott a kormány legnagyobb hibájára abban, hogy nem vonta meg a határvonalat a maga szempontjából a jobb és szélsőjobb között és nem jelölte meg, hogy az Európa-szerte divatos tekintélyuralmi áramlatokkal szemben mi a végső álláspontja. Ezt azért mondta veszélyesnek, mert menthetetlenül bekövetkezőnek látta az időt, amikor az elmosódó határvonalon botorkáló magyar belpolitika szükségképpen belezuhan a szélsőjobb karjaiba. Ezt ő akkor katasztrofálisnak tartotta az országra. Másik súlyos megállapítása az volt, hogy az ország helyzetét a honvéd tisztikar politizáló része ássa alá. Felemelt hangon felszólította a politizáló tiszteket, hogy vagy hagyják abba oktalan játékukat a tűzzel, vagy vessék le az uniformist. Ha nem teszik – mondta – ő majd kirázza őket belőle... A pápai beszéd hatása érezhető volt a párt növekvő népszerűségén

az egész országban. Valahol csak megjelentünk, híveink nyomban arra terelték a szót. Szinte új zászlóbontást láttak az okos és időszerű beszédben. A szép remények azonban az Eckhardt Tiborra nehezedő kiszámíthatatlan befolyások miatt gyorsan elszálltak, hogy helyet adjanak a pártvezetés új dekadenciájának, amit azután a trianoni korban nem lehetett többé reparálni...

Eckhardt – a Habsburg ellenes fajvédő – anélkül, hogy ezt a pártban bárkivel megbeszélte volna, kinyilatkoztatta, hogy Ottó főherceg nagykorú lett és eljött az ideje, hogy elfoglalja trónját...

Igen hamar látnunk kellett, hogy ez az elhibázott deklaráció ártott a pártnak. Protestáns parasztságunk, a széles tiszántúli rétegek máról-holnapra közömbössé váltak a párt iránt vagy ellene fordultak. De nem használt a pálfordulás katolikus oldalon sem, mely megszokta, hogy papjai meghallgatása nélkül nem foglalt állást hasonló kérdésekben...

Azt sem hitte el senki, hogy az a Kisgazdapárt, melyet Tildy Zoltán és Nagy Ferenc alapítottak, s melynek még mindig ügyvezető alelnöke, illetve országos főtitkára voltak, komolyan Habsburg-párti lett. Ők és vidéki barátaik nem is mulasztottak el egyetlen alkalmat sem annak kijelentésére, hogy a párt nem azonosítja magát Eckhardttal, és ez így is volt. Ettől fogva a választók úgy néztek a pártra, mint önmagával meghasonlott alakulásra, melynek sorsa a szétesés. Rontott a párt megítélésén az a magatartás is, amit Eckhardt Bethlen irányában követett. Az 1935-ös választások alatt »kriptába« küldte őt, majd később, miután paktuma Gömbössel összedőlt, ő maga húzta onnan elő, és úgy hordozta maga előtt, mint zászlót. A politika sok értelmetlenséget elbír, de ha egy párt politikája csupa értelmetlenségből áll, akkor a párt elvesztette igényét, hogy komolyan vegyék...

A párt 23 képviselőjéből 6 vált ki, és disszidálásuknak az adott bizonyos élt, hogy közülük Lang Lénárt, Némethy Vilmos és Rakovszky Tibor korábban éppen Eckhardt bensőbb hívei közé tartoztak. Elhatározásukat azonban elősegítette az is, hogy többé-kevésbé náci érzelműek voltak, akiket az Anschluss szele csapott meg erősebben. Ez volt azonban az első figyelmeztetés a párt életében, hogy nem jó úton járunk...” (Sulyok Dezső: A magyar tragédia I. – A Trianoni béke és következményei. – Magyar Október 23. Mozgalom, New York, 1996. 426., 427., 428. p.)

Életében dr. Lakos Béla szakmai szinteken, a tudományok, a történelem, a földrajz területein megbecsülésnek örvendett. Újra ismétlem, kitűnő előadó és szónok hírében állt, a korabeli sajtó „népszerű és közkedvelt” előadóként, a Pápai Református Kollégium „nagytehetségű és nagyképzettségű” tanáraként festette le. Saját kérésére nyugdíjazták 1934-ben. Azonban még bő egy évtizedig óraadóként tovább segítette a pápai protestáns oktatást; csaknem haláláig. Neve az 1947-es kollégiumi értesítőben, a tanári testület névjegyzékében még ott állt.

Bizonyára a Magyar Földrajzi Társaságban és a Magyar Ázsiai Társaságban, vagy más néven Turáni Társaságban (előbbinek a híres magyar néprajztudós-etnográfus-geográfus, múzeumi főigazgató, Bátky Zsigmond ajánlására lett a tagja) sokféle irányzattal találkozhatott, bizonyára mindig szeretett volna stabilan valahova politikailag is tartozni, bizonyára sokféle embert megismerhetett, bizonyára sokan megkönyékezhették, bizonyára sokfajta magas rangú személyiséggel köthetett jó barátságot is. Nem véletlenül hívták rendszeresen Pápán túl a fővárosba is előadni. Ne feledjük, az 1910-es években a Turáni Társaság munkájában olyan arisztokraták, híres közéletiek, neves tudósok vettek részt, mint Cholnoky Jenő, Goldziher Ignác, Károlyi Mihály, Széchenyi Béla, Teleki Pál vagy Vámbéry Ármin. Budapesti előadásain ilyen, a Társaság legelőkelőbb tagjainak számítóak is rendszerint megjelentek.

1912-es „Algeria és Tunis” című munkája nagy sikert aratott, földrajzi társasági taggá választásával egyidejűleg a Földrajzi Közlemények írta róla:

„A szerző bejárta e két legértékesebb francia gyarmatot, alaposan áttanulmányozta a gazdag külföldi irodalom idevágó műveit. Odaadó munkájának eredménye egy sikeres földrajzi tanulmány. Az ilyen művek nagy hiányát érezzük mindnyájan, de leginkább földrajzoktatásunk sínyli meg. Ha magyar nyelven a különböző államokról, azok gyarmatairól ilyen tanulmányok jelennének meg, a földrajz tanítása színesebb, érdekeinknek megfelelőbb, hazafiasabb lenne.

Bevezetésében a szerző azon tételből indul ki, hogy az európai népek alkotó erejét, kulturális képességeit leginkább gyarmataikban ismerhetjük meg. Ily szempontból vizsgálja Algeria és Tunis történeti fejlődését, néprajzi, gazdasági, társadalmi és szellemi életét.

Földrajzi áttekintésében főleg azon tényezőket emeli ki, melyek az agrikultúrát befolyásolják, és azon vidékeket írja le, melyek a gyarmatosításra alkalmasak. Kitűnően ismeri a két gyarmat felszínét, vízrajzát, klímáját, csak az a kár, hogy művéhez nem csatolt térképet, és így a felsorolt helynevek jó részét kézi atlaszban az olvasó nemigen találhatja meg.

A történeti áttekintésben a letűnt társadalmak rajzát adja. A kizsákmányoló Karthago helyébe jön Róma, mely már részben romanizálja az őslakó berbert. Gyarmatpolitikájukat követik a franciák is. A középkorban arab tartomány lett, előbb vallásilag egyesült a berberség az arabbal, újabban nyelvileg is. Ez arabberber vegyülékbe hozta a francia gyarmatosítás az európai kultúrát, és emelte azt 80 év alatt gazdasági és szociális tekintetben magas fokra.

Művének többi része nem egyéb, mint a francia gyarmatpolitika méltatása. A szerző szerint ez határozottan ügyesebb, mint a többi európai nemzeté.

A lakosságról szóló fejezetében a mozlímoknál főleg a francia gyarmatpolitika kulturális hatásait vizsgálja, míg az európai lakosságnál az afrikai franciák szaporodásának okait. Itt nem stagnál a lakosság, mint az anyaországban, sőt az utóbbi 10 év alatt 83%-kal gyarapodott. Ennek okai: ügyes gyarmatpolitika, jó gazdasági viszonyok és a francia nép felszívó ereje. 1870 óta a franciák itt annyi spanyolt és más európaikat olvasztottak be, mint amennyien a franciák 1870-ben voltak.

Művének ez a része a legtanulságosabb ránk, mert megtudjuk belőle, hogy az állami iskolák, összeházasodás, a polgárjogok kiterjesztése, főleg a nemzeti célokat szolgáló gazdasági politika segítették elő a franciák terjeszkedését.

A telepítést az állam felügyelete alatt különböző társulatok végzik. Nemzeti és szociális missziót végeznek azok, és fényes eredményeket mutatnak fel.

Algeria és Tunis fejlett agrikultúráját élénk színekkel varázsolja élénk; amerre csak jár, még a Szaharában is, főleg a gazdasági viszonyok érdeklik, a síkságok kerti kultúrája, az oázisok datolyaültetvényei, a plató búzaföldjei stb. Megbámulja a magas fokú szőlőművelést, a hatalmas öntözőműveket, megragadják az arabok és európaiak mintagazdaságai. Így jut arra az igazságra, hogy »az afrikai új Franciaországot agrikultúra tekintetében földünk egyik legjobban haladó államai közé számíthatjuk.«

Pontos megfigyelés, gondos statisztika jellemzi az ipar, bányászat és kereskedelemről szóló fejezeteit is. Erős gazdasági érzéke, a művelt nyugat biztos ismerete legjobban kitűnik a városok leírásánál.

Bízva bízik a francia gyarmatpolitika jövő sikereiben. »Az új Karthago (=Tunis) lesz az afrikai Franciaország főhelyévé, és innen indul ki az Atlasz egész hegységére kiterjedő francia kultúra, ahol a szerencsés vérkeveredés és asszimiláció révén a francia nemzet is felfrissül.«

Az egész munka gondos tanulmány, nemcsak a geográfus, hanem a magyar politikus és gazda is sokat tanulhat belőle. Stílusa tömör, de világos, közvetlen. Állításait pontos adatokkal erősíti, azokat ügyesen csoportosítja, és úgy vonja le belőlük a tanulságot. Ilyen buzgó, erős megfigyelő, helyes gazdasági értékű kutatótól még számos jó munkát várhatunk...” (Németh József: Irodalom. – Dr. Lakos Béla: Algeria és Tunis. = Földrajzi Közlemények 40. köt. 8. füz. /1912. október/, 232-233. p.)

A korabeli Pápai Hírlap is méltatta művét:

„Annak az útnak hatása alatt, amelyet két év előtt Észak-Afrikában tett, könyvet adott ki a helybeli kollégium jeles földrajztanára, dr. Lakos Béla.

Hatása alatt mondottuk, mert a mű nem útirajz, könnyed leírás, hanem tudományos kutatáson alapuló komoly tanulmány. A személyes tapasztalatok inkább csak színt és meleget adnak néha az előadásnak, sehol nem tolakodnak előtérbe a téma tudományos tárgyalásának rovására.

A munka hű képét adja a két francia gyarmat jelen állapotának. Részletes földrajzi áttekintés után a gyarmatok történetét nyújtja tömör összefoglalásban.

Majd a lakosságot ismerteti, híven jellemző leírásban vonultatván fel előttünk berbereket, arabokat, mórokat s a különböző bevándorlott európaiakat. Amit e részben a faji sajátosságok kialakulásáról mond, az méltó a legszélesebb érdeklődésre, amint hogy hallottunk is róla, hogy a francia lakosságról szóló az a része, melyben kimutatja, hogy a franciák a gyarmatokon többszörte nagyobb arányban szaporodnak, mint az anyaországban, külföldi szakfolyóiratban is méltányló elismerést aratott.

A mezőgazdaság, állattenyésztés, bányászat, ipar és kereskedelem című fejezetek adatokban, tanulságos megjegyzésekben gazdagok. A tanulságot természetesen a magunk részére vonhatjuk le. Mert kétségtelen, hogy dr. Lakosnak műve megírásával az volt a célja, hogy a francia gyarmatosító politikában mintegy tükröt tartson mi elibénk, hogy lehetne nekünk is nem is éppen tengerentúli gyarmatosításban sikereket elérnünk.

Az intenció világos: Boszniát tehetnők mi a mi Algériánkká olyan céltudatos munkával, aminőt a franciák Afrika északi partjain kifejtettek. Ezt a munkát mi dr. Lakos műve egész terjedelméből megismerhetjük, s azért könyve nem tisztán földrajzi, de nemzeti szempontból is elismerésre méltó kitűnő alkotás.” (Algeria és Tunis. = Pápai Hírlap, 1912. szeptember 14. 4. p.)

„...mintegy tükröt tartson mi elibénk, hogy lehetne nekünk is nem is éppen tengerentúli gyarmatosításban sikereket elérnünk. Az intenció világos: Boszniát tehetnők mi a mi Algériánkká...” – olvashattuk. E kapcsán, érdekességként Ablonczy Balázs történész: „Keletre, magyar! – A magyar turanizmus története” című könyvéből idézek:

[A Turáni Társaság] „különböző dokumentumaiban nagyjából visszaköszön a szervezet hármastagolódásának megfelelő célrendszer. Szó van egyfajta magyar imperializmusról, vagyis arról, hogy az 1906 és 1910 közötti politikai válságból kikecmergő Magyarország (szemben a Monarchia válságról válságra tántorgó osztrák felével) immár nagyon határozott hatalmi és gazdasági célokat fogalmaz meg magának a Balkánra és a Közel-Keletre vonatkozóan, nagyjából az oszmán birodalombeli német vagy keleti brit jelenlét mintájára... A társaság első néhány évét összegezve maga az elnök fogalmazott így: »Nekünk jelenleg nincsenek gyarmataink, nem is törekszünk tényleges gyarmatok után, de hasonlóképpen, ahogy a kis Belgium vállalkozó iparosai, kereskedői, tudósai mindenhol a világ legtávolibb részeiben is dicsőséget és gazdagságot szereznek kis hazájuknak, ekképpen mi is járhatunk el hasonló sikerekkel. [...] ezen törekvéseinkben bennünket sem politikai, sem felekezeti, sem exclusiv faji szempontok nem vezérelnek.«

Ez azonban egyúttal jelezte azt is, hogy a faji (néprokonsági) szempontok igenis szerepelnek a társaság motivációi között, még ha nem is kizárólagos jelleggel...

»A magyar nemzet nagy és fényes jövő előtt áll, és bizonyos, hogy a germánság és szlávság fénykora után a turánság virágzása következik. Reánk, magyarokra, ez óriási ébredező hatalomnak (a turánságnak) nyugati képviselőire vár az a nagy és nehéz, de dicső feladat, hogy a hatszáz milliós turánságnak szellemi és gazdasági vezérei legyünk«” (Ablonczy Balázs: Keletre, magyar! – A magyar turanizmus története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2016. 56-57. p.)

Minden bizonnyal a kor egyik leghíresebb magyar tudósa, a legismertebb magyar orientalista, Vámbéry Armin messzi tájakat, távoli népek szokásait, hagyományait és műveltségét bemutató olvasmányos könyvei és egyéb írásai fontos szerepet játszhattak Lakos néprajzi, földrajzi, történettudományi és elszánt keletkutatói, „pánturáni” érdeklődése kialakulásában. Vámbéry kelthette fel kíváncsiságát a magyarság eredete, illetve a turkológia iránt, s lehetett hű ápolója a magyar-török kapcsolatoknak is. Nemhiába fordulhatott figyelme még a politikában is az alsóbb néprétegek, a parasztság, mint a valódi magyar örökség letéteményesei és megőrzői felé. Vámbéry volt az élharcosa ennek is, sokan követték. (Például az egy időben falukutatással is foglalkozó Bajcsy-Zsilinszky politikai programjaira is hathatott, amikor úgy gondolkodott, hogy *„az igazi nemzeti művelődéspolitikának a magyar parasztság ép és hamisítatlan lelkeségében kell elmerülnie – mint ahogy a XIX. század legnagyobb magyar költői, Arany és Petőfi, s a XX. század legnagyobb magyar zenei alkotói, Bartók és Kodály, a nép lelkéből és formakincséből töltekeztek meg...”* Érdekesség még, hogy amikor Bajcsy-Zsilinszky a börtönben volt, egyszer egy „Obersturmbannführer” utasította a rabokat, hogy emeljék fel a kezüket közülük előbb az árják, aztán a zsidók. Mindeközben a náci észlelte, hogy valaki nem reagált. Egyedül Zsilinszky nem tartotta fel a kezét, mondván, hogy ő turáni. Drámai csend lett a levegőben, a náci tiszt nem tudott erre mit szólni, végigmérte Zsilinszkyt, aztán szó nélkül megfordult, és bevágta a cellaajtót. Az esetről az általam 2016-ban szerkesztett *„Én a magyar lelkiismeretet szólaltattam meg!”* – Bajcsy-Zsilinszky Emlékfüzet egyik visszaemlékezésében lehet bővebben olvasni.)

Hogy kicsit még jobban fogalmunk legyen a turanizmusról, ugyancsak Ablonczy Balázs művéből néhány kisebb részletet idézek:

„A korai magyar őshazakeresők jelentős csoportjainak perzsa-barátsága 1848-49 után váltott át fokozatosan törökbarátságba. Ahogy Törökország befogadta Kossuthot és az emigránsokat, ahogy enyhült a török fenyegetés a Balkánon, ahogy teret nyert a pánszlávizmussal kombinált orosz veszély érzete a

magyar közvéleményben, úgy erősödött a törökség iránti szimpátia. Megnyilvánulásai között olyan gesztusok szerepeltek, mint magyar egyetemisták küldöttségének díszkardátadása Abdülkerim Nadir pasa török fővezér számára 1877-ben, Orbán Balázs és Ugron Gábor székely képviselők szervezkedése egy, a törököket a Balkán-háborúban megsegítő légió felállítására vagy Rákóczi, Thököly és bujdosótársaik hamvainak hazahozatala 1906-ban. A függetlenségi közvéleményben kialakuló, erős törökbarátságra rimeltek a magyar tudományosságban eközben zajló folyamatai, amelyek főleg Vámbéry Armin személye és működése köré csoportosíthatók...

Vámbéry indirekt módon, nemzetközi tekintélye révén nemcsak a magyar turanizmus születésének, hanem a török népek egységesülését zászlóra tűző mozgalomnak is inspirálója lett...

A magyarság keleti – elsősorban balkáni – küldetésének gondolata a 19. század utolsó éveitől egyre erősebben jelent meg a közgondolkodásban, többek között olyan publicisták révén, mint Havass Rezső utazó és geográfus. A magyar balkáni előrenyomulásnak és az ottani jelenlétnek a prófétája Thallóczy Lajos történész, közös pénzügy-minisztériumi tisztviselő volt... Thallóczy képes volt egységben szemlélni a magyar és az összbirodalmi érdekeket: mentesen minden függetlenségi póztól vagy nagyszájúskodástól. Meggyőződése volt, hogy Magyarország Monarchián belüli erősödésének feltétele és következménye is az ország balkáni súlyának növelése. Erről is szólnak különböző plánumai. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez Thallóczy elképzeléseiben nem gyarmatosítást jelentett... A magyar Kelet-szemléletnek – és ezt aztán a turanizmus hívei nem győzték hangsúlyozni – nem gyarmatosítás volt a célja, hanem néprokonsági alapon új, politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok szövése, kölcsönös előnyök alapján. És még ha ez ebben a formában nem is volt igaz – hiszen a »kölcsönös előny« az volt, amit a magyar turanisták annak neveztek –, és a magyar turanizmusban igenis jelen vannak civilizatorikus hangok...

A 20. század elejére tehát készen állt minden: a magyarok eredete és nyelve körüli viták, a balkáni és közel-keleti magyar előrenyomulás programja, egy sajátos magyar imperializmus igényei, a Kelet divatja, a »turáni nemzetek« ébredése – ami a kor szociáldarwinista kontextusában a versenyben való lemaradás veszélyét is jelentette –, a korszak tudományos gondolkodásának keretei, a művészeti gondolkodás átalakulása és az eredetiség, az ősiség igénye...” (Ablonczy Balázs: Keletre, magyar! – A magyar turanizmus története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2016. 26-27., 29, 43., 45., 46. p.)

Lakos elsősorban a Turáni Társaság égisze alatt, annak támogatásával tett külföldi tanulmány- és felfedezőutakat. Sokat utazott. Bejárta Nyugat-Európa csaknem minden országát, eljutott Észak-Afrika és Kis-Ázsia földjeire is. 1914 júliusa és szeptembere között pápai tanárkollégája (a korábbi jeles ógyallai csillagász), későbbi igazgatója, Fejes Zsigmond és Husszein Arif előkelő török honpolgár társaságában tudományos expedíciót vezetett a hajdani római, bizánci

és oszmán birodalom fővárosán, Konstantinápolyon (a mai Isztambulon) át a kalózáiról hírhedt ókori tartományba, Kilikiába. Az út geográfiai, közgazdasági és kulturális célokat szolgált. Bejárta Kis-Ázsia ismeretlen területeinek egy részét is. Erről az útról a pápai Gróf Esterházy Károly Múzeum történeti dokumentumtárában máig megvannak Fejes hallatlanul értékes fotói, melyeket a Magyar Nemzeti Digitális Archívum, a mandadb.hu internetes oldalon keresztül manapság már bárki elérhet. Lakos kiváló kollegiális és baráti kapcsolatot ápolt a fotografálásban örömet lelő Fejessel, vetítettképes előadásaihoz is rendre ő biztosította a diapozitív-lemezeket.

A kis-ázsiai utat követően, a Pesti Hírlap 1914. december 31-i számában írták:

„Érdekes előadást tartott dr. Lakos Béla, a pápai ref. kollégium tanára, ki nemrégén érkezett haza kisázsiai útjáról. Paikert Alajos alelnök megnyitó beszédében kiemelte, hogy abban az óriási harcban, melyet most vívunk, a testvér török nép az, ki egyedül sietett segítségünkre. Nagyrabecsülésünk jeléül kéri a megjelenteket, hogy felállással fejezzék ki mély és őszinte baráti érzelmünket a lovagias, bátor török nemzet iránt. dr. Lakos kisázsiai útján mindenütt kellemesen tapasztalta, hogy az intelligencia a pánturán eszméktől teljesen át van hatva, mindenütt élénken él a török nép szívében a török-magyar testvériség tudata, még sokkal jobban, mint nálunk. Az előadást az előkelő és nagyszámú közönség nagy tetszéssel fogadta...”

A Dunántúli Protestáns Lap pedig „A bagdadi vasút és érdekeink” címmel adta közre tudósítását:

„A Turáni Társaság közgazdasági szakosztálya a mai háborús időkben is aktuális és fontos kérdéseket tárgyalt legutóbb a Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Társulat épületében tartott ülésén. A tárgysorozat legfontosabb két pontja A bagdadi vasút és érdekeink, továbbá Kis-Ázsia gazdasági lehetőségei voltak.

Paikert Alajos ügyvezető alelnök bevezetésében utalt a mostani világháború következtében előrelátható politikai és gazdasági eltolódásra. Szerinte a nagy háború a turáni népek együttérzését részben már valóra is váltotta, a magyar és török nemzetek máris együtt küzdenek szövetségeseinkkel jövő nagyságukért. Elő kell készítenünk már most a közeli jövőben várható keleti föllendülést és ezt a maguk és a társaság hasznára fordítani.

Lakos Béla dr., ki a társaság megbízásából Kis-Ázsia délkeleti vidékeit tudományos expedíció élén a mostan lefolyt évben beutazta, röviden ismertette a bagdadi vasút keletkezését és az építkezésének jelenlegi állását. A vasút Konstantinápolyból, illetve a Boszporusz ázsiai végén levő Haidar Pasa állomástól indul ki és Kutahia, Áfion-Karahiszár, Kónik és Eregli városokon át

Adanába ér. Eregli és Adana között töri át a nagy Taurus hegyláncot, több nagyobb alagúton keresztül. Adanából kis mellékvasút vezet a középtengeri Merzina kikötővárosba. Adanából kelet felé ismét néhány alagúton át az Eufrát folyó felé igyekszik, amelyet már el is ért, sőt az Eufráteszen keresztül vezető nagy híd már befejezéséhez közeledik. Konstantinápolytól az Eufráteszig tehát, – egy kis vonalszakaszt Marmure és Radern között kivéve – a vasút már használható. Az Eufráteszen túl már síkságon halad a tervezett és készülöben levő útvonal Kis-ebin és Moszul felé. Ennek közelében vannak a nagykiterjedésű petróleum-mezők. Innen Tellrit-ig folynak az építkezések. Tellrittől Bagdadig kész a vasút. Bagdadtól ismét dél felé kanyarodik a vonal, átszeli másodszor az Eufráteszt és Baszoráig, illetve a Lehak el Arab folyóig ér, ahonnan egyelőre Koveitig ér, amelyet az angolok azért foglaltak el csellel, hogy a nekik India miatt kellemetlen bagdadi vasutat megghiúsítsák. Ez szerencsére nem sikerült nekik. A németek terve és a mi érdekünk is a bagdadi vasút további kiépítése Dél-Perzsián át Indiába. Azután részletesen ismertette a bagdadi vasút mentén található termelést, az eddig a németek által már megépített és működő nagy öntözőművel Kóniában, a kisázsiai gyapot, dohány, szezám, gyapjú stb. termelést.

A nagy tetszéssel fogadott előadás után Kovács Jenő dr. a bagdadi vasútnak szíriai és palestiniai vasútjait ismertette részletesen. Szerinte a kikötők ott rossz állapotban vannak, ezen segítve megindulhatnak új és jövedelmező hajójáratok. Dicsérőleg kiemelte az ottani német és cionista telepések sikerült kultúrmunkáját.

A szakosztály, melynek tagjai közül ott láttuk Gaál Jenőt, Hoszpoczky Alajost, Domonyi Mórt, Kovács Gyula dr.-t, Hegedüs Lórándot stb., élénk tetszéssel követte mindkét előadást és megvitatta azokat, elhatározta kinyomatásukat, s Kovács Gyula dr., a Kereskedelmi Múzeum igazgatója, Lakos Béla dr. és Milleker Rezső dr., a debreczeni egyetem tanára folytatják idevágó előadásaikat.

A szakosztály elnökévé Vargha Gyula dr. államtitkárt, társelnökké György Endrét, alelnökké Bernát Istvánt és Hegedüs Lórándot, előadóvá Kovács Jenő dr.-t, Lakos Béla dr.-t és Milleker Rezső dr.-t választották.” (A bagdadi vasút és érdekeink. = Dunántúli Protestáns Lap, a Dunántúli Református Egyházkerület 1915-ös hivatalos közlönye – 6. szám. /Pápa, 1915. február 7./ 47. p.)

Tehát ilyenféle „turáni” keretek között működött dr. Lakos Béla tudományos munkássága.

Eszmefuttatásomat alapvető életrajzi adatokkal kellett volna indítanom:

Dr. Lakos Béla 1875. augusztus 29-én látta meg a napvilágot Kecskeméten. A gimnáziumot előbb szülővárosában, majd Vukováron végezte, 1893-tól volt bölcsészhallgató a budapesti egyetemen, ahol 1897-ben doktorált.

Az egyetemi évek alatt mint ifjú, önmagát kereső pedagógusjelöltre Ballagi Aladár egyénisége gyakorolta a legnagyobb hatást. Ballagi Aladár is sokoldalú ismeretekkel rendelkezett. Jelentékeny irodalmi működést kifejtő történész volt, valamint a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt országgyűlési képviselője. A hajdani neves pápai diáknak, a keleti nyelvek és a bibliamagyarázat nagy tudósának, Ballagi Mórnak volt a fia.

Lakos előbb Kecskeméten az ev. ref. főgimnáziumban, majd Sepsiszentgyörgyön, a Mikó-kollégiumban, illetve Hódmezővásárhelyen tanított főgimnáziumi tanárként. Aztán az élet a Dél-Alföldről a Dunántúlra, Pápára sodorta 1900 tájékán. Kezdetben helyettes tanárként, majd a városban letelepedve rendes tanárként, a Pápai Református Kollégium földrajz-történelem szakos pedagógusaként munkált közel négy évtizeden keresztül. 1934-es nyugdíjba vonulását követően – szinte haláláig – nyugdíjasként, óraadóként is. Így érte meg, élte át, élte túl a második világháborút, – lehetett tanúja a holokausztnak is. Láthatta a pápai gettót, ahová a város és a környező falvak zsidó lakosait, több mint két és félezer főt – köztük bizonyára több kollégiumi diákját – kényszerítettek össze, akiket 1944. június 30. és július 3. között marhavagonokba zsúfolva indítottak útnak Auschwitz gázkamrái felé.

Egykori tanítványa, Weltner Andor későbbi akadémikus, egyetemi tanár (akinek édesapja feltételezhetően dr. Weltner Sándor munkásbiztosító pénztári főorvos volt, aki szintén nemegyszer vendégeskedett Lakossal együtt előadóként a pápai Munkásotthonban) így emlékezett vissza rá „A Pápai Kollégium története” című 1981-es emlékkötet 367. oldalán:

„Még korszakunkban került a gimnáziumba tanárnak Lakos Béla. Számomra és több iskolatársam számára is, nagy jelentősége volt annak a szellemi támogatásnak, amelyet a Pápai Református Kollégiumban egyes tanárainktól kaptunk. Ma is hálás vagyok néhai Lakos Bélának, aki történelemre oktatott. Akkor sem felelt meg a pedagógiai elveknek, de a VII. és VIII. osztályban Lakos Béla szinte egyetemi módszereket alkalmazott. Hónapokon át főleg csak előadott, nagyon ritkán feleltetett, és minden félév végén vizsgáztatott. Aki jelest szeretett volna kapni, annak el kellett olvasnia Acsády Ignác kétkötetes munkáját.”

„Akkor sem felelt meg a pedagógiai elveknek” – írja Weltner; volt, hogy a püspök is megrovásban részesítette: „Lakos Béla tanár úr ellen pedig szertelenségei s többszöri tilalom után is tankönyv helyett kézirat használása miatt eljárás indítása határozottan egyszer már el...” (Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve – Püspöki jelentés, 1920. szeptember. 25. p.)

A Kollégium 1933/34-es iskolai évről szóló értesítőjének 17. oldalán a következőképpen méltatták:

„Több mint egy emberöltőn át tanította iskolánkban a történetet és a földrajzot. Keze alól 37 éven át diáknemzedékek hosszú sora került ki. Nem lehet ezúttal feladatunk, hogy részletes képét adjuk annak a tanári munkásságnak, amit dr. Lakos Béla végzett. Nincs terünk, hogy felsoroljuk azokat a tudományos irodalmi munkákat és tankönyveket, amiket írt. Nem számolhatunk be nagy tanulmányútjairól Algir, Tunis, Kisázsia stb. földjein. Nem mondhatjuk el azt sem, hogy mit jelent egy földrajztanárnak, ha személyes tapasztalatok alapján szólhat távoli vidékekről diákjainak. És nem elemezzük azt a szuggesztív hatást sem, amit tanítványaira gyakorolt. Mindezt másutt kell majd elvégeznünk. Itt csak a távozó fele nyújtjuk meleg kézszorításra kezünket, és Isten áldó kegyelmét kérjük rá a nyugalom éveire! (...)

Markáns egyénisége, izzó magyarsága mindig maradandó emlékü lesz az intézet életében, – de még mélyebben véste bele magát az ő irányító szelleme tanítványai hosszú sorának lelkiületébe. Mi, tanártársai igaz szeretettel búcsúzunk tőle –, búcsúzásunkat bizonyos mértékben könnyűvé teszi az a gondolat, hogy velünk marad, nem válik el tőlünk végképpen; s mivel jól tudjuk, hogy a fiatalos erőben nyugalomba vonuló tanár alkotni vágyó lelke pihenni még nem tud, kívánjuk neki, hogy tartsa meg a jó Isten erejét, egészségét –, lelje örömét egyelőre még a munkában, s ha majd abba belefáradt –, megpihenhessen a fölviruló Nagy-Magyarország lombos fájának árnyékában!”

***A Pápai Református Kollégium jelképe az 1930-as évekből,
egy korabeli iskolai értesítő címoldaláról.***

Egy másik tanítványa, a későbbi ismert szocialista író-szerkesztő, Galilei Kör-elnök, Sisa Miklós „demokratikus érzelmű” tanárként emlegette. (Heltai Nándor: Sisa Miklós. = Forrás, 1969. márciusi szám. 47. p.) Tanítványaira gyakorolt szuggesztív hatását rejtélyes tájakról szóló élménybeszámolóin túl azon hosszabb-rövidebb, belföldi tanulmányutak is fémjelezték, ahová növendékeit előszeretettel vitte a szülőháza természeti-kulturális értékeinek megismertetése céljából. Még megérte az államosítás kezdetét, a Pápai Református Kollégium egyházi-hazafias szellemiségének megszüntetését (1948. június 16-án fogadta el a korabeli magyar parlament az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt); 1948. augusztus 18-án, életének hetvenharmadik évében halt meg; az anyakönyv tanúsága szerint halálának oka gyomorrák volt.

A pártpolitikán túl kétségkívül sok érdekes történeti-földrajzi dologgal foglalkozott életének hosszas évtizedei alatt. A mesés Kelet mellett nem hanyagolta el a hazai múlt, különösen a protestáns múlt emlékeinek ápolását; kutatta többek között olyan kiemelkedő reformátorok életútját és munkásságát, mint Heltai Gáspár, Honter János, Károlyi Péter, de igencsak érdekelte a magyarság egyik legnagyobb nemzeti hőse, a bujdosó fejedelem, II. Rákóczi Ferenc alakja, sorsa is. Nyugdíjazásakor a Dunántúli Protestáns Lap konkrétan megemlítette, hogy „...tanítványai kigyúlt szemekkel figyeltek csengetésről is megfélekedve, amikor II. Rákóczi Ferenc glóriás alakját vetítette eléjük.” (Nyugdíjazások. = Dunántúli Protestáns Lap, a Dunántúli Református Egyházkerület 1934-es hivatalos közlönye. – 34. szám. /Pápa, 1934. augusztus 26./ 141-142. p.)

Lakos „rákóczi-sága” is a Vámbéry-féle „turanista” törökbarátsági hatást tükrözte. Rákóczi és édesanyja hamvait török földről, Konstantinápolyból – a mai Isztambulból – hazahozva 1906. október 29-én, Kassán, a Szent Erzsébet-székesegyházban helyezték végső nyugalomra. A Pápai Református Kollégium ugyanezen napi Rákóczi-ünnepélyén dr. Lakos Béla mondott emlékbeszédet, melynek alábbi sorai egyébként ma is – Rákóczi fejedelem halálának 285., a kuruc rendek első magyarországi gyűlése, a szécsényi országgyűlés idei 315. évfordulója évében – megállnák a helyüket egy hasonló emlékűnnepélyen:

*„Mélyen tisztelt Közönség!
Kedves Tanulóifjúság!*

Az igazságért és a lelkiismeret szabadságáért küzdő népek hazája a szolgaság pusztája lőn. A szabadság oltárán a zsarnokság ütötte fel trónusát; a zsarnokság támaszai, a sötétséget terjesztő álpróféták hazug tant loptak a letört, reménye-vesztett nép ingatag lelkébe; azt a tant, mely megmértelyezte őket, bénává tette karjaikat, némává szájukat és vakká szemöket; elvette tőlük a nap

világát, hogy a nép ne láthassa nyomorának rongyait s a bilincs-verte sebeket. A Leviathan szelleme győzött Európa szerte! A szolgaság jármába törött le a szabadságáért annyit küzdő angol, a kiváltságaira büszke francia és hitéért ötmillió ember vérével áldozó német. Hazánkban is győzedelmeskedett a rémuralom. Még látszottak nyomai a Kollonics és Szelepcsényi érsekektől vezetett dandárok pusztításainak; még nem száradt fel Eperjes piacán a vér, mit a császári kegyel kitüntetett Caraffa ontott; még visszhangoztak a Karszt kopár sziklái a gályarabok siralmas énekétől. Pusztá, néma lett az ország. Megteltek, zajosakká lettek a börtönök, s bitók jelölték a hóhér tanácsosainak útját. Csak egy hely volt még, ahol lobogott a szabadság zászlaja: Munkács. Lelke, vezérlő szelleme a harcnak egy nő, kinek nagy neve összeforrott a szabadság fogalmával. Ez a kis vár volt mentsvára a magyar szabadságnak, utolsó sasfészeke a hazafiaknak. A marcona hajdúk, kik annyiszor szembenéztek a halállal, ünnepre készültek, egy szép, feledhetetlen ünnepre. Sorba állottak, adott jelre háromszoros tüzet adtak, midőn megjelent köztük fekete kócsagtollas kalapban, drágakövektől csillogó fejedelmi buzogánnyal, gyönyörű lován kis uruk, és a vártéren összegyűjtven híveit, lóhátról bátor, lelkes beszédet intézett hozzájuk, melyben hűségüket szép szavakkal megköszönte. Ez volt a 12 éves fejedelem első nyilvános szereplése. Ez a nap szabadsághőssé avatta őt; e naptól fogva lett neve szimbólummá; e naptól lett a szabadság eszméjének egyetlen képviselője ez országban, s a szabadság harcosainak örömkönnyei pecsételték meg a frigyet közte és rabságba vetett nemzete között... Azonban az öröm nem soká tartott. Két év alig múlt el, jött a csúfos kapituláció s a feketébe öltözött anya könnyek között adta át fiát a hóhér csatlósának, hogy elszakítsák tőle és elidegenítsék az édes hazai földtől. A bécsi megaláztatás, személyének nyílt bántalmazása, Kollonicsnak, a császártól kinevezett gyámnak durva, kegyetlen bánásmódja csak edzették lelkét, és az ifjút férfivá nevelték. Elvitték a szellem sötét, nyirkos börtönébe, hová a világosság csak ködön átszűrődve juthatott be: Neuhausba. Itt át akarták jellemét alakítani, elfelejtették vele az édes anyai nyelvet; de a férfiúi jellemű gyermek lelkéből nem tudták kiirtani a legszentebb, Istentől beleoltott honszerelmet. Minden ármány, hazugság, sötétség, fufang, csalás hiába való volt, hajótörést szenvedett a férfiúi jellemű ifjú honszerelmén. Német köntösben, de magyar szívvel hagyta el azokat, kik önmaguk iránt csak ellenszenvet tudtak lelkében ébreszteni. Bécsbe ment, hol ifjú lelkének nemes érzelmei egy rokon lelkű nőnél meghallgattatásra találtak; de az ifjú szív nemes vonzalmát durva kézzel tépte szét az udvar, melynek keze hideg volt, mint a jég s ahová elért, kioltott minden életet, minden nemes érzelmet, miként az enyészet. Elküldték Olaszországba, hogy vigasztalódjék, voltaképpen pedig azért, hogy elsüllyedjen a bűnökben. Jelleme azonban megtartotta tisztának, visszatért a Duna-parti Babilonba úgy, miként távozott és járta a szenvedések iskoláit. Az udvar tombolt mérgében, Kollonics újabb cseleket gondolt ki ellene, ő azonban, kit az Úr eszközül választott ki népe közül, kikerülte e bajokat.

1694-ben eljött hazájába, mint maga mondja: »Az isteni gondviselés küldött e pusztába, hogy fegyverre és szabadságra kiáltó szózat legyek!«

Itthon látta a nyomort, megismerte a népet, a szegény istenadta magyar parasztot, amely rongyaival alig tudta eltakarni azokat a sebeket, melyeket Tököli alatt kapott azért a hazáért, melyben csak rabszolga lehetett, szava nem volt, miként az alvilági lelkeknek. A föld nem neki termett, csak a morzsákat kapta; teste nem az övé volt, lelkét pedig Kollonicsék készültek elrabolni. Szerette volna társával, gróf Bercsényivel letépni magáról a német köntöst; de a magyarnak nem volt szabad mást tennie, csak jól kisírnia magát.

A XVIII. század első éve a remény első pirkadását hozta, azt hitték a hazában, hogy elérkezett a cselekvés ideje. A fejedelem alig lépett ki a cselekvés terére, árulója lőn az, kire nemzete titkát bízta. Elfogták. Volt még a császár birodalmában egy sötét börtön üresen; ide került a nemzet reménye, kinek egyéb bűne nem volt, minthogy jobban szerette hazáját, mint önmagát. Tudta, mi sors vár reá, mégis, midőn barátai unszolták a menekülésre, minő lelkifurdalásokon ment keresztül, mennyiszor kezdett imába, míg elhatározta, hogy nem magáért, de nemzetéért kell megkockáztatni a szökést. Önvallomásában leírja szökését, Lengyelországban való bujdosását, az ezernyi veszélyt, minek ki volt téve, s ha ezeket olvassuk, vajon akad-e valaki, ki kételkedni merészelne abban, hogy Isten mutatta mindig kiválasztottja előtt a menekülés útját.

Itthon a nyomor a legmagasabb fokra hágott, mihez hozzájárult a kiütött éhínség is. Úgy látszott, hogy most már végre teljesen győz a zsarnokság a lakatlanná, pusztává lett országon.

A fejedelem uradalmainak parasztjai összejöttek, elküldték a széles, nagy Lengyelországba követüket, a jó Szalontait az öreg Bigével, s ezek bebarangolták az egész Lengyelországot, végül egy sötét erdőség közepén ráakadtak az üldözö kezek elől elrejtett fejedelemre. Minő lehetett ez az első találkozás! A közös nyomorúság érzete hozta itt létre a testvéri szövetséget az úr és paraszt között, ami mindvégig megmaradt. 1703. június 16-án lépte át Magyarország határát. A legjobban elnyomott osztály, a jobbágy állott először melléje, és a parasztság benne látta a népszabadítót. A jobbágy tudta legjobban megérezni az ő nagy lelkét; Isten küldöttének tartotta, kit el nem hagyott soha többé, még akkor sem, midőn volt tisztjei és társai pereatot kiáltának reá és őt, a honszerelem megtestesítőjét, hazaárulónak bélyegezték; a paraszt, a piszkos, rongyos, de tiszta lelkű és becsületes paraszt még ekkor is várta a fejedelmet, énekelte a kuruc dalokat, midőn az urak már csak németül értettek. Azonban a zsarnokság ezt a dalt is megirigyelte, és hogy ez se maradjon meg a népnek, összetörette a tárogatót is. Diadalút volt az övé, melyhez hasonlót nem ismert a történelem, három hónap alatt meghódította az országot a Dunáig. Mire kinyílt a kikelet, kezében volt a Dunántúl is. Eljutott diadalútjában Bécsig, a zsarnokság trónjáig ért véres kardja, a zsarnoknak nem akadt híve e hazában; a nép, később a nemesség is melléje állott, csak a főpapság többsége maradt meg az udvar zsoldjában. Az Úr valóban eszközül választá, hogy felébressze a

magyarok keblében a szabadságnak szerelmét. Zászlaja alá 120.000 ember gyűlt – küzdeni – és ha kell, elvérzeni a honért.

Mily dicsőséges napok voltak azok! A szécsényi országgyűlésen keresztyéni lelke oly nemesen nyilatkozott meg, amely e zivataros időkben egyedül áll. A keresztyéni szeretetet ő nem száján hordozta, mint uralkodótársai, hanem lelkében, és ezért méltán véshette emlékérmére e jeligét: »Concurrunt, ut alant.«*

Keresztyéni lelkének tisztaságát ismerték azok, kik nem azt a hitet vallották, mely az övé volt, azért állottak ki mindannyian a csatasíkra, hisz a protestánsok alkották hadseregének kilenczted részét. A diadalok hosszú sorát a hiábavaló békealkudozások szakíták meg, honszerelme a békealkudozásokban nyilatkozott meg legjobban. Az udvar hajlandó volt őt minden kitüntetéssel elhalmozni; de ő mindenét feláldozta a haza oltárán. Szövetségese csak úgy akart vele véglegesen szerződni, ha elszakad a nemzet a dinasztjától, és midőn ez is megtörtént, ő volt a legbuzgóbb, ki uralkodót keresett népének, és keresztyéni önmegadással félreállott volna, bárki fogadja el az üres trónt. A trencsényi csata elosztatá a nemzet diadalmámorát, újra kezdődött a fejedelem megpróbáltatásainak hosszú, végnélküli sorozata. A kurucok legvitézesebbjeit megnyerte az ármány, a sereg vezéreit a hitszegés győzte le, csak a fejedelem és kevés társa, meg a paraszt tartott ki a zászló mellett. Mindig összebb szorult a gyűrű, és ott végződött a fejedelem harca, ahol kezdte 23 év előtt: Munkácson.

Alig hagyta el hazáját, melyért mindenét feláldozta, de megmenteni mégsem tudta, a megvesztegetés, az ármány győzött, és sírva rakta le fegyverét a reményében ismét csalódott nép. A fejedelem kezébe vette a bujdosóbotot, felkereste barátját, a Napkirályt, kinek udvari légköre nem az ő számára való volt, hol lelke mindaddig megnyugodni nem tudott, míg a kamalduli szerzetesek magányában a vallás szent vigaszai nem enyhítették a sokat hányatott nagy lélek fájdalmát. Innen is távoznia kellett, és midőn már a keresztyén uralkodók nem nyitották meg előtte országuk kapuját, befogadta a pogány, aki esküjéhez még

akkor is hű maradt, midőn a császár követe háborúval fenyegette a portát, ha a fejedelmet ki nem szolgálhatja. Itt várta nem az ő, de hazája szenvedéseinek végét, míg nem a történelem legnemesebb jelleme e hosszú golgotát végig járta, és a testet elhagyta a legnagyobb lélek.

171 évig idegen földben nyugodott a nemzet utolsó fejedelme, és ez alatt a 171 év alatt az utódok abban a reményben éltek, hogyha majd az utolsó bilincs is lehullik a nemzet kezéről, akkor visszahozzák azt, akiért annyira rajongott a magyar, kinek neve a szabadság eszméjével volt összekötve.

Most már itthon van a nagy halott, kinek sírja felé imával fordul a hívő magyar, mert hisz ő adta nekünk a legszebb példát a honszeresemre, amit tőle tanulhatunk meg igazán, és amit soha feledni nem fogunk!”

(II. Rákóczi Ferenc. – A főiskolai Rákóczi-ünnepélyen 1906. évi október hó 29-én tartott emlékbeszéd. Tartotta: dr. Lakos Béla. = A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Évkönyve – 1906. 3-7. p.)

Ennek a szerény dolgozatnak, s ezen dolgozat írójának-összeállítójának – a teljesség igénye nélkül – célja, hogy rávilágítson: ahogy a korábbiakban, úgy a múlt században is éltek tudományosan kiemelkedő személyiségek Pápa városában, akikről egy-egy évforduló kapcsán érdekes-érdemes felvillantani néhány részletet. Azonban kellő körültekintéssel, mivel a részletek néha okulásul szolgálhatnak a jelennek és a jövőnek, szakavatott kutatókat további kutakodásra, tisztázásra sarkallhatnak.

Dr. Lakos Béláról az utóbbi időkben igazán nem lehetett sokat hallani, szinte semmit sem. Nyugvóhelye előtt sokan elsétálhattak-elsétálhatnak – mint e sorok írója is. De nem ismeretes, hogy ki is volt valójában ez az ember. Életútjának, pályájának minden részletekre kiterjedő feltárása, tisztázása máig hiány a pápai helytörténet szempontjából. (Ha ezen szerény összeállítás a hiány feloldásához valamicskét hozzásegít, már megérte tollat ragadni.) Tehát tovább kellene kutatni dr. Lakos tevékenységét, egy alapos tanulmányt kellene készíteni életéről, hogy e dolgozat címében fölített kérdésre megnyugtatóan lehessen válaszolni.

A pápai Alsóvárosi köztemető főbejáratához közel, „Az Alsóvárosi temető nevezetesebb sírjai és építményei” feliratú, nagyméretű, térképes útbaigazító táblán a 60. sorszám alatt jelzik dr. Lakos Béla sírhelyét. Tehát neve kiemelten ott olvasható, sírja helyi védettséget élvez, helytörténeti jelentőségű. Helyből és távolból érkező – a múlt iránt érdeklődő – temetőlátogatók számára jó volna egy, a huszonöt évvel ezelőtti, Ifjú Hermann Istvánéhoz hasonló, kissé részletesebb-aktualizáltabb, pápai temetőkről szóló könyv elkészítése-közreadása is.

(Pápa, 2020. szeptember 8.)

Felhasznált források:

- Ablonczy Balázs: Keletre, magyar! – A magyar turanizmus története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2016.
- A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Évkönyvei, Dunántúli Protestáns Lap, Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyvei – Püspöki jelentései, Nyírvidék, Pápai Hírlap, Pápai Kis Újság, Pápai Közlöny, Pápai Lapok, Pápai Munkás Újság, Pápa és Vidéke 1900 és 1948 közötti számai a library.hungaricana.hu-ról. (Letöltések ideje: 2020. augusztus 29. – 2020. szeptember 8. között.)
- Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre – Életút és utóélet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- Berta István: Egy mesterember életútja. – Budai József pápai ácsmester emlékkönyve. = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. szám. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 1971. 197-214. p.
- Bozsó Sándor: 60 éves a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt 1930-1990. Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, Budapest, 1990.
- Dömötör László-Szilágyi István (szerk.): Pártunk harca a demokráciáért. (A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt története.) Magyar Írás, Budapest, 1947.
- Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Osiris Kiadó, Budapest, 2012.
- Heltai Nándor: Sisa Miklós. = Forrás, 1969. márciusi szám, 47. p.
- Ifjú Hermann István: A pápai temetők története. Pápai Jókai Kör, Pápa, 1995.
- Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Őrzők, vigyázatok a strázsán...” – A vészkorszakról pápaiaknak. Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület, Pápa, 2009.
- Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Én a magyar lelkiismeretet szólaltattam meg!” – Bajcsy-Zsilinszky Emlékfüzet. Bajcsy-Zsilinszky Emlékbizottság, Budapest-Pálköve, 2016.
- Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Szeretnék néha visszajönni még...” – Bajcsy-Zsilinszky Endre pálkövei emlékképei. Kővágóörs Község Önkormányzata, Kővágóörs-Pálköve, 2017.
- Kerecsényi Zoltán (szerk.): Pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Zsebfüzet. Kővágóörs Község Önkormányzata, Kővágóörs-Pálköve, 2019.
- Kónya Sándor: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- Kövy Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény. Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Pápa, 1987.
- Lakos Béla dr.: Algeria és Tunis. Lampel R. Könyvkereskedése, Budapest, 1912.
- Nagy Szabolcs: Muli püspök temet. – Tanácsköztársaság Pápán. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2016.

- Németh József: Irodalom. – Dr. Lakos Béla: Algeria és Tunis. = Földrajzi Közlemények 40. köt. 8. füz. (1912. október), 232-233. p.
- Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldal története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.
- Sulyok Dezső: A magyar tragédia I. – A Trianoni béke és következményei. – Magyar Október 23. Mozgalom, New York, 1996.
- Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009.
- Szöcs Zoltán (összeáll.): Szabó Dezső-Enciklopédia. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.
- Trócsányi Zsolt (szerk.): A Pápai Kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- Tungli Gyula (főszerk.): Pápai Pedagógus Lexikon. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 1997.
- Varga Béla (főszerk.): Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon. Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, Veszprém, 1998.

A képek forrásai:

Az 1., 2., 3. oldalakon, dr. Lakos Béla sírjáról látható fotók Kerecsényi Zoltán munkái. A 28. oldalon található illusztráció a Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője 1936-37. címlapjáról, a https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_t_eologiai_akademia_es_gimnazium/ oldalról lett felhasználva (Letöltés ideje: 2020. szeptember 8.). A 32. oldal illusztrációja az Útitárs című magyar evangéliumi lap 2006./2. számából, a church.lutheran.hu oldalról lett felhasználva (Letöltés ideje: 2020. szeptember 8.). A 36-37. oldalakon lévő két archív fotófelvétel 1914-es Kis-ázsiai útja során készült dr. Lakos Béláról. Készítőjük: Fejes Zsigmond. A képek eredeti példányai a pápai Gróf Esterházy Károly Múzeum történeti dokumentumtárában találhatóak. Jelen közlésük dr. Nagy-L. István múzeumigazgató szíves engedélyével történt. Ezúton is köszönet! „Az Alsóvárosi temető nevezetesebb sírjai és építményei” feliratú térképes, temetői útbaigazító tábla fotói a 38-39. oldalakon Kerecsényi Zoltán felvételei.

*A Lakos Béla által említett Rákóczi-emlékérem hátlapján három személy közösen gyűjtja meg az áldozati tüzet egy oltáron, és felirataiban olvasható ezen emlékpénznek a vallásszabadság terén való jelentősége. A felső, latin nyelvű körirat – Concurrunt ut alant – magyarra fordítva így szól: „Egyesülnek, hogy élésszék (az oltár tüzét)”. Lent: Concordia Religionum Animata Libertate A(nno) MDCCV, azaz: „A vallások egyessége éllesztve a szabadságtól, 1705-ik évben”. Az ábrázolt személyek nyilvánvalóan a három magyar történelmi felekezetet jelentik. Ettől kezdve II. Rákóczi Ferenc emlékpénzének a felirata a magyar nép emlékezetébe szinte úgy vonult be, mint a fejedelem hitvallása. Több mint hét és fél évtizednek kellett elmúlnia ezután, hogy a II. József által 1781. októberében kihirdetett ún. „Türelmi Rendelet” révén a vallások egymás iránt türelmet követelő, és az állam részéről (több kivételtől eltekintve) a felekezetek közötti különbségtétel megszüntetésének az elve része legyen a magyar törvényeknek.

	50. Vadas család kriptája	1905-1970	testnevelő
	51. Mayer István	1918-1944	ejtőernyős főhadnagy
nyker.	52. Sebestyén Béla	1972-1944	költő, iskolaigazgató
netiró	53. dr. Kőrös Endre	1904-1980	rajztanár, festőművész
atrónusai	54. A. Tóth Sándor	1909-1977	ev. kántortanító
kész, tanár	55. Ágoston József	1917-1944	ejtőernyős főhadnagy
ár, '48-as honvédszázados	56. Cseke Endre	1889-1972	vendéglős
tanító	57. Böröczky Géza	1894-1960	sebészorvos
könyvtáros, filozófus	58. dr. Fónyi Jenő	1879-1949	tanár
edhadnagy	59. Marczelly Kornél	1892-1978	tanárnő
püspök,	Csékey Jolán	1875-1948	ref. gimn. tanár
us lelkész	60. dr. Lakos Béla	1896-1957	ev. iskolaigazgató
kolafelügyelő	61. Rózsa János	1909-1978	gimn. igazgató
	62. Galántai István	1917-1991	tanár
	63. dr. Rác István	1896-1968	tanár, gimn. igazgató
	64. Vásárhelyi Károly	1915-1975	
	65. Borbély Sándor		
	66. Felsővárosi temető felszámolása során összeszedett emberi maradványok		

© Kerecsényi Zoltán